David K. Wyatt



จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาค ๑

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน
ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรุณวดี
ปีระกา พ.ศ. ๒๔๗๖

พิมพ์ที่โรงพิมพ์สยามพณิชยการ ถนนสีลม พระนคร ๒๘/๑๑/๗๖



พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรุณวดี

๒๔๐๐—๒๔๗๖

คำนำ

กระทรวงวังแจ้งความมาว่าในงานพระราชทานเพลิงพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรุณวดี พระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้าอรประพันธ์รำไพ และเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ในเดือนมีนาคมปีนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก่อนที่จะเสด็จไปประเทศยุโรปและอเมริกา ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ มีพระราชดำรัสสั่งไว้ว่า ให้พิมพ์หนังสือพระราชทานแก่ผู้ไปในงาน ขอให้กระทรวงธรรมการเลือกหาหนังสือที่เกี่ยวกับ ๓ พระองค์ที่ออกพระนามนี้พิมพ์ทูลเกล้า ฯ ถวายตามพระราชประสงค์ กระทรวงธรรมการได้มอบให้กองหอสมุดในกรมศิลปากรจัดการเรื่องนี้ หอสมุดเห็นว่าจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจดไว้เป็นเหมาะ เพราะใน ๓ พระองค์นี้ พระองค์ ๑ เป็นพระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์ ๑ เป็นพระเจ้าลูกเธอ องค์ ๑ เป็นพระราชชายาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้น จึงได้จัดหนังสือเรื่องนี้พิมพ์ทูลเกล้า ฯ ถวายโดยลำดับเป็นภาค ๆ ภาคนี้เป็นภาคที่ ๑

พระราชกิจรายวันนี้ เดิมอยู่ในหอพระสมุดหลวง เมื่อ พระบาท สมเด็จ พระมงกุฎเกล้า เจ้า อยู่หัว เสด็จ สวรรคต แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบัน ทรง

พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานหอพระสมุดหลวงมาเป็นสมบัติหอสมุดสำหรับพระนคร หนังสือเรื่องนี้มีอยู่ ๑๐ เล่ม เป็นพระราชกิจรายวัน ตั้งแต่ปีฉลู จุลศักราช ๑๒๓๙ (พ.ศ. ๒๔๒๐) ถึงปีกุญ จุลศักราช ๑๒๔๙ (พ.ศ. ๒๔๓๐) รวม ๑๐ ปี แต่เถาะปีขาลจุลศักราช ๑๒๔๑ ไปปี ๑ พระราชกิจรายวันเหล่านี้ที่เป็นพระราชนิพนธ์โดยไม่ต้องสงสัย มีในเล่มแรก ๒๕๕ หน้า ต่อนั้นไปเห็นจะเป็นผู้อื่นจด จึงใช้ราชาศัพท์เช่น "เสด็จออกขุนนาง" หรือ "เสด็จประพาศ" เป็นต้น แต่ก็เข้าใจว่ายังเป็นพระราชนิพนธ์ คือตรัสสั่งให้อาลักษณหรือใคร ๆ จดเป็นต้นว่า ตรัสเล่าว่า "วันนี้ออกขุนนาง มีคนนี้คนนั้นมาหา" ผู้จดก็เติมราชาศัพท์ลงไปว่า วันนี้เสด็จออกขุนนาง มีคนนี้คนนั้นมาเฝ้า ที่สังเกตว่ายังเป็นพระราชนิพนธ์อยู่นั้น ด้วยยังมีบางแห่งที่สะกิดให้สังเกต เป็นต้นว่า "จิตรเจริญ" (ซึ่งเป็นพระนามเดิมของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ) ไม่มีคำว่า "พระองค์เจ้า" ดังนี้เป็นต้น เห็นได้ว่าตรัสสั่งให้จด คุณค่าของหนังสือเล่มนี้เป็นอย่างไร ถ้าอ่านไปแต่ฉะเพาะวันหนึ่ง ๆ จะเห็นความไม่ติดต่อและไม่ค่อยได้เรื่องราวอะไรนัก เพราะวันหนึ่ง ๆ มีมากเรื่อง มีต้นไม่มีปลาย มีปลายไม่มีต้น อะไรต่ออะไรเหล่านี้ ถ้าอ่านไปหลาย ๆ วัน จึงค่อย ๆ มีเรื่องราวติดต่อกันขึ้นบ้าง ข้อนี้ไม่สำคัญเท่าใดนัก ข้อสำคัญมีอยู่ว่า

พระราชกิจ รายวัน ๆ ละเล็ก ละน้อย นี้แหละเป็นต้นเหตุให้รู้ว่า เรื่องใหญ่ ๆ เช่นออกพระราชบัญญัติกฎหมาย หรือกิจการแผ่นดินต่าง ๆ อันปรากฏอยู่ในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นนั้นเกิดขึ้นอย่างไร นักโบราณคดีจะเห็นคุณค่าแห่งหนังสือนี้ต้องแท้ ในเมื่อเขียนพงศาวดารของประเทศสยามยุคนี้ ได้ลองสอบเรื่องสั้น ๆ อันมีอยู่ในรายวันนี้ กับจดหมายเหตุที่ปรากฏเป็นเรื่องราวแล้วเท่าที่จะสอบได้ เพื่อจดบอกไว้ที่เชิงกระดาษก็ไม่มีเวลาพอ ด้วยเวลาพิมพ์หนังสือนี้กระชั้นนัก จึงพิมพ์ลงไว้เพียงเท่าต้นฉบับ ถ้ามีโอกาสจะได้จัดทำต่อไป.

หอสมุดสำหรับพระนคร.

วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วันพฤหัสบดี ขึ้นค่ำ ๑ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

ตื่นเช้าขึ้นส่งกาดกันมามากได้ของปีใหม่ กมลาศเอาเชิงเทียน ๒ ขวดหมึก ๑ ที่ขีดไฟ ๑ เขี่ยบุหรี่ ๑ มาให้ พระนายศรีหีบบุหรี่ กรมนเรศขวดเหล้ากับบุหรี่ พระยาภาษหีบใส่กะดาษ เปลี่ยนหีบเครื่องเล่นต่างๆกาพยรูปกับรูปเขียนและลูกกวาด แล้วไปเลี้ยงพระที่อมรินทร์ สดับปกรณ์พระบรมอัฐิ แล้วกลับเข้ามาสังเวยเทวดามีลครที่ท้องพระโรงข้างใน คุณสุรวงศ์ส่งคำเตลิกราฟมาแต่สิงคโปร์ว่าการที่เกิดขึ้นในเมืองภูเก็ตนั้นสงบแล้ว แต่ยังจัดเมืองไม่เรียบเรือนถูกไฟไหม้มาก คนก็ตายแต่ยังไม่รู้จำนวน ได้จดหมายตอบส่งคำเตลิกราฟไปและบอกจะพบด้วย อ้ายลอรีเอากล้องส่องมาให้ปีใหม่อันหนึ่ง ท่านกรมท่าเอาร่างหนังสือที่จะมีตอบมิสนอกฉะบับหลังมาให้ดู บ่าย ๓ โมงกลับไปได้แจกขนมที่สมเด็จเจ้าพระยา ท่านสุรวงศ์ ท่านกรมท่าและคุณปริก ยายศรีวิไลย เวลาค่ำแต่งตัวเป็นปชาเจ้านายแต่งต่างๆกัน ท่านเล็กเป็นรายายโฮ ท่านกลางเป็น

ขุนนางอังกฤษเสื้อแดงกางเกงสั้น กรมนเรศเยนติลแมนฝรั่งเศส เทวัญรอบินฮุด กับกมลาศเซอเครนกวลสลี ทวีเปนกวลกาวัลรี กาพยเยนติลแมนเสื้อขาว พระองค์สิงหนาทพิทยาธร กรมเจริญแอดมิราล กรมขุนบดินเตอกี กรมขุนภูวนัยพระจีน พระองค์สายพระวิสูต เสื้อสรบับ เจ้าจรโปลิศ ทองโววพ่อ จิตรตาแดง ปฤษฎางค์ผู้ชายครึ่งหนึ่งผู้หญิงครึ่งหนึ่งศุขวอลันเตียอังกฤษ คัคณางค์ต่างกรมมาลา เจ้าขาวพระญวนวรวรรณใส่กระบังหน้านุ่งส่านห่มตาดเปนผู้หญิง ไชยยาเจ๊กงิ้วพระองค์ดิฐอันสแมน ดิศคนเรือ นอกนั้นก็แต่งต่าง ๆ กันแต่ไม่สู้ขบขันนัก นั่งโต๊ะเวลา ๒ ทุ่ม ๔ ทุ่มเลิกจับฉลากของต่าง ๆ ได้ให้เงินมโหรีสรรเพช ๕ ชั่ง แล้วเล่นกลแลเซียเตอจนรุ่ง ได้ให้เงินท่านเล็กแจกคนเล่น ๓ ชั่ง ปีนี้เล่นเรื่องโจร ๔๐ กระเษมศรีเป็นอาลิบาบา ทองเปนน้อง แถมเปนบาบามัศเตฟา กรมเจริญเปนนายโจร จิตรเปนมยิพา มีคำร้องด้วย ๖ ท่อน เล่นกลก่อนนั้น กรมเจริญออก แล้วเจ้าปฤษฎางค์

วันศุกร์ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเปนอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

เวลาเช้า เกือบโมงหนึ่ง นั่งโต๊ะกินเข้าต้ม แล้วโวตแจกรางวัลกระเษมที่ ๑ นาฬิกาแก้วแขวน กรมเจริญที่ ๒ สมุดรูปหลังมุกด์ ทองแถมที่ ๓ กล่องขนมปัง แล้วกลับไปเวลา

โมงหนึ่ง สองโมงนอน ตื่นย่ำค่ำ ได้รับหนังสือคุณสุรวงศ์ ส่งหนังสือพระยากาญจนดิฐบอกมาฉะบับหนึ่ง หนังสือพระยาบริรักษ์ถึงพระยากาญจนดิฐฉะบับ ๑ พระยากาญจนดิฐตอบฉะบับ ๑ คำให้การนายชื่นฉะบับ ๑ ได้ความว่าเหตุที่จีนกำเริบขึ้นที่เมืองภูเก็ตนั้น เพราะกลาสีขึ้นไปเที่ยวบนบก วิวาทกับจีน โปลิศจับไว้ ๒ คน เถ้าแก่มาขอพระยาภูเก็ตก็ให้ตัวไป พวกจีนไม่สงบ กลับกำเริบ มากขึ้นได้ส่ง ต้นหนังสือนั้น กลับคืนไป ท่านกรมท่า จดหมาย มาว่าได้ให้ บาดหลวงโรโซ แปลประกาศเขมรที่ออกใหม่ส่งมา กับได้ปรึกษา สมเด็จเจ้าพระยาด้วยการที่จะให้ข้าหลวงขึ้นไปเมืองเชียงใหม่ ท่านว่าให้คนอื่นไปก่อน พระยาเทพก็ได้ เวลา ๒ ทุ่ม พระยาอัศฎงคมาลาไปเมืองสิงคโปร์ ได้ให้ธูปเทียนกับผ้าขาวห้าพับเป็นของช่วยในการศพมารดา แล้วพระยาศรีพระยาราชเสนาพระนรินทรมาหา พระศรีอ่านบอกเมืองโคราช สระบุรี ด้วยเรื่องหลวงสโมสรกัปตันลอบตัศไปตรวจทางเมืองโคราช พระนรินทรพาหลวงสโมสรมาหาด้วยแล้วมีบอกเมืองเสียมราฐมาว่า สนองกุยพระยากลาโหม ปล่อยมาให้เกลี้ยกล่อม พระยาราชเดชะนั้น กลับเกลี้ยกล่อมคนเข้าตีเมืองชีแครงได้ แล้วกองทัพพนมเปิญตีคืนได้ สนองกุยกับพระยาราชเดชหนีไปหาวัดถา และหนังสือราชเสนาตอบไปถึงพระยานุภาพไตรภพว่าพระยาวิชิตณรงค์เจ้าเมืองชีแครงเข้ามาในกรุงนั้น ครั้นจะหาเข้าเฝ้าก็เห็นว่าขาดน้ำพระพิ-

พัฒสัจจามานานแล้ว ได้พระราชทานเงิน ๑ ชั่งให้เป็นสเบียงกลับไปเมืองเสียมราฐ และได้สั่งให้ไปบอกท่านภูธราภัยให้ทำศุภอักษร และไปให้ปรึกษาสมเด็จเจ้าพระยา แล้วลงไปที่ไพศาลบูชาพระชันษา แล้วออกไปวัดพระแก้ว สวดมนต์ที่วัดพระแก้วถือน้ำ เวลาสวดมนต์นั้นได้พบปรึกษาการกับสมเด็จกรมพระ การเรื่องภาษีปลาทูนั้นแล้วกันไป สวดมนต์ได้ครึ่งหนึ่งกลับมาเพราะท้องไม่สบาย

วันเสาร์ ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

เวลาเช้าสี่โมงเศษออกไปที่วัดพระแก้วถือน้ำ เวลาประกาศได้เชิญเจ้าคุณมานั่งพูดด้วย ท่านมีหนังสือมาเมื่อเช้านี้ว่าจะลาไปรักษาตัวที่เมืองราชบุรี ครั้นเวลาถือน้ำก็ไป แล้วได้สั่งท่านภู ครั้นกลับมาแล้วเวลาบ่าย ๓ โมงยุกเก้อมาหา เอาแพรต่าง ๆ มาให้ดู ได้พูดกันถึงเรื่องเตลิกราฟและอื่น ๆ อยู่จน ๕ โมงกลับไป ได้จดหมายถวายสมเด็จฉะบับ ๑ ให้จ่ายเงินที่เขาตั้งฎีกาเบิกไว้นานแล้วยังไม่ได้จ่ายไปนั้น ให้ผ่อนจ่ายไปตั้งแต่เดือน ๕ นี้ไป กับได้สั่งบาญแผนกตั้งภาษี ๓ ราย แต่ภาษีปลาทูนั้นงดไว้คิดพิกัดก่อน เวลาค่ำออกขุนนาง พระยาพิพัฒอ่านบอกเมืองนนท์ ส่งเงินปีจีน กับได้ให้เครื่องยศโต๊ะทอง กาทองพระยาราชพงศานุรักษ์ พระเทพผลูจดหมาย

รายวิวาทเมื่อตรุษมาให้ดู ๖ ราย ได้สั่งให้พระอินทรเทพชำระ ๒ ราย พระเทพผลู ๒ ราย พระมหาเทพราย ๑ ราชวรินทรราย ๑ สรรเพธ นำเรื่องราวหลวงทานาธิบดี มาว่ามีผู้มาวิวาทกันที่หน้าโรงทานให้ไปถวายสมเด็จกรมพระทำโทษ แลให้จิตรเจริญไปจุดเทียนที่สวดมนต์พิธีคเชนทรัศวสนาน

วันอาทิตย์ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

เรียกพระองค์ดิฐมารับทอง ๖ ตำลึงของลูกไปให้ทำพระนาคปรกสำหรับตัว ทองนั้นเอามาจากแสง กำหนด ๑๐ วันให้แล้ว เวลาบ่ายออกไปที่สุทไธสวรรย์ ดูแห่คเชนทรัศวสนาน พระเศวตวรวรรณมีน้ำมันต้องกลับเข้าโรง แล้วนั่งพูดกับสมเด็จจนทุ่มหนึ่งเข้ามาหยุดพึ่งมโหรีแล้วกลับมา พระยามหามนตรียื่นจำนวนทหาร ท่านภูธราภัยมาปรึกษาการที่จะทำศุภอักษรไปเมืองเชียงใหม่ เรื่องเงินหม่องไป๊ที่ถูกฆ่า ท่านสุรวงศ์จดหมายมาว่าจะขอไปปรึกษามิศนอกด้วยเรื่องจะทำไลเซ็น ได้ร่างหนังสือที่จะมีร้องต่อกงซุลต่างประเทศและร่างไลเซ็นมาให้ดูด้วย ได้ตอบไปว่าดีแล้ว แต่ขอให้พูดการให้ตลอดทั้งหัวเมืองและในกรุง กับการที่จะร้องทุกข์นั้นมีความลำบากอยู่อีกอย่างหนึ่งที่คนเนาไม่เป็นที่ด้วย ได้ส่งร่างนั้นกลับไป พระยาเทพมาหาด้วย

วันจันทร์ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

ท่านกรมท่ามาหาเอาหนังสือตอบมิศนอกมาให้ดู ว่าความยืดยาววนเวียนมาก ตกลงเป็นใจความว่าจะบอกคอเวอนแมนต์ให้เอากับเชียงใหม่เองเป็นต้น พระยาราชเอาเรื่องความโจทย์ ๒๕ คนมาร้องเมื่อไปที่บ้านปากให่ซึ่งชำระสอบสวนแล้วนั้นมาให้ดู ได้สั่งให้สมเด็จกรมพระแก้พิกัดค่าน้ำให้ชัด และให้ตัดสินความนั้นเสียให้ตลอดด้วย กับได้จดหมายไปที่สมเด็จกรมพระอีกฉะบับหนึ่งว่าด้วยภาษีเสานั้นถ้ายังไม่ได้ตั้งไปก็ให้รวมให้พระยาราชทำเสียเป็นภาษีคอเวอนแมนต์เหมือนกัน กับได้สั่งพระยาราชให้ตรวจดูการนาเห็นควรจะช่วยขุดคลองหรือช่วยเหลืออย่างไรก็ให้ทำไปอย่าให้ต้องสั่งเลย พระรัตนโกษาเอาสายสร้อยสำหรับจี้ศรีวิไลยมา ได้ส่งจี้ไปให้กับรูปด้วย สรรเพธเอาบัญชีของที่ทำโรงทหารมาให้ดู คุณสุรวงศ์มาหาได้พูดด้วยเรื่องสุรา เตลิกราฟ ศาลว่าความ อนึ่งจดหมายมาก่อนหน้า จะมาด้วยเรื่องความนายพลอยพา อะไรจำชื่อไม่ได้ อยู่แขวงเมืองนครเขื่อนขันธ์ซึ่งกระบือมาจับปลาที่ไผ่ดำ ถึงทุ่งแสนแสบอำเภอจับไว้ ว่าไม่มีหนังสือสำหรับตัวจะขอมีตราประกาศหัวเมืองเพิ่มเติมด้วยการที่กระบือไปต่างแขวงไม่ได้ ซื้อขายให้ทำหนังสือสำหรับตัวแต่ฉะเพาะ ได้สั่งพระยาศรีให้เอาตราเดิมที่ประกาศเรื่องลูกค้าพากระบือมาเกิน

ล่วงแขวงตามเช่นพระปรีชาว่านั้นประสมกันเปนฉะบับเดียวด้วย ออกขุนนางพระยาศรีอ่านบอกพระยามหาอำมาตย์ว่า ได้ส่งท้าวขันติขึ้นไปถึงเมืองเชียงขวาง เมืองหลวงพระบางได้มาตั้งเปนเจ้าเมืองแล้ว คนที่เมืองพวนรู้ข่าวว่าจะตั้งท้าวศรีสุวรรณ ให้ เปน เจ้าเมืองอยู่ที่ เมืองหนองคายก็ จะพา กัน มาอีกอนึ่งนายทัพนายกองนั้นก็ได้ผ่อนกันมาบ้างแล้ว วันนี้หลวงทวยหาญมาถึง กับเมืองพนมศกบอกส่งนายตาดบุตรพระยาราชเสนาที่ไปพึ่งราชการ กับขอตั้งยกรบัตร พระยาศรีเอาจำนวนคนเมืองนครราชสิมามาให้ดู กับเรียกพระยาเทพมาสั่งให้ทำหนังสือถึงเจ้าเมืองเชียงใหม่ กับได้ให้ม้าเขียวหมอคืนตัวหนึ่งสูง ๒ ศอกคืบ ๑ นิ้ว มีจดหมายไปด้วย

วันอังคาร ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเปนอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

พระองค์โสมมาลาไปที่ศพยาย ชักวัน ๗ ค่ำ ๘ ค่ำเผาได้ช่วยไตร ๑ ผ้าขาว ๕ พับ พระศรีธรรมสารมาบอกด้วยเรื่องที่ท่านกรมท่าให้พาโจทย์ที่มาฟ้องบาดหลวงกับคนเข้ารีดเมืองชลไปให้กงซุลฝรั่งเสส เดิมท่านกรมท่าไปที่อ่างศิลาคราวนี้มีโจทย์ทำเรื่องราวมาร้อง ว่าโจทย์ ๒ คนนี้ไปค้าขายเดินไปริมบ้านคนเข้ารีดๆ ประมาณ ๒๕ คนออกมาแย่งชิงของแล้วตีโจทย์ ๒ คนมีบาดเจ็บ ท่านกรมท่าจึงให้รับเรื่องราวและส่งตัว

เข้ามากรุงเทพฯ แล้วให้สืบความที่บาดหลวงทำข่มเหงแก่ราษฎรไม่อาจมาร้องฟ้องถึง ๓๐ รายเศษ ครั้นกลับมาที่กรุงเทพฯ จึงได้หาตัวหมื่นวิจารณซึ่งตั้งให้เป็นนายคุมพวกเข้ารีดมาบังคับให้ส่งตัวจำเลยทั้ง ๒๕ คน หมื่นวิจารณไม่ส่ง ท่านกรมท่าให้จำตรวนไว้แล้วเฆี่ยนเร่งครั้งหนึ่ง ๕ ที บาดหลวงมาขอโทษท่านกรมท่าไม่ยอมให้เพราะเป็นความมีคู่ แล้วกงซุลฝรั่งเศสมาขออีก จึงให้พระศรีธรรมสารพาตัวโจทย์ลงไปว่าให้กงซุลว่ากล่าวเองตามแต่โจทย์จะยอม กงซุลว่าจะให้ทำขวัญ ๑๐๐ บาท ครั้นหาตัวบาดหลวงมาพูดบาดหลวงไม่ยอมจะขอว่าเป็นความใหญ่เพราะได้ฟ้องแล้ว กงซุลโกรธมากความยังไม่แล้ว ได้สั่งให้พระศรีไปเชิญกงซุลฝรั่งเศสมาหาพรุ่งนี้พระรัตนโกษา พระนายศรีมาปรึกษาเรื่องที่จะจัดของเอกซหิบิเช่นลอรีจดหมายมาเตือนเครื่องดับไฟ หมอสายเอาหนังสือเมซั่นตอบเรื่องที่ได้รับคำสั่งเรือใบ ได้สั่งพระองค์สายให้ทำถนนจะให้เงินปีละ ๑๐๐ ชั่ง พระยาไชยสุรินทรเอาบาญแผนกตั้งอากรสุราบ่อนเบี้ยมาสองราย แต่รายหนึ่งนั้นจีนเขียวจะขอทำ ๓ ปี ได้ยอมให้ทำทั้งสองราย กับได้สั่งมะนาวด้วย ออกขุนนางพระยาศรีเอาร่างศุภอักษรไปเมืองเชียงใหม่เรื่องความหม่องไป๊มาให้ดู ได้ขอไว้ดูก่อน พระอิศราเอาหัวนกหงินมาให้ ๔ หัวกับปู่กาไหล่ ๑๒ ตัว กับได้จดหมายส่งหนังสือท่านภูธราภัยเรื่องเงินค้างไปถวายสมเด็จกรมพระฉะบับหนึ่ง ได้สั่งพระ

ยารองเมืองให้วัดที่วัดเกาะ และทำแผนที่ๆ บ้านในคลองผดุง และเรื่องถนน ได้ให้สัญญาบัตรพระอรัญประเทศ วันนี้เปลี่ยนพระยาภาษเอาดุมมุกด์และดุมเลวมาให้หลายสิบสำรับ พระยาภาษเอาหนังสือฝรั่งที่มีมามาอ่านให้ฟัง กับหมอคืนจดหมายตอบขอบใจและจะขอม้าที่ให้ กับให้รูปตัวและลูกมาด้วย กับได้สั่งเงินซื้อของ ๔ ราย สั่งฎีกาใหญ่ ๔ ฉะบับ พระยามหามนตรีส่งคำให้การหม่อมเจ้าเทโพขุนภูเบนทรนุรักษ์ รายความที่ข่มขืนภรรยานายวัด ได้ส่งให้ลูกขุนปรึกษา พวกลาวเมืองละครมารับเงินเบี้ยเลี้ยง

วันพุธขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

พระรัตนโกษาเอาจี้เพ็ชรศรีวิไลยมาส่ง พระนานาเอาพิกัดภาษีถั่วงาปลาทู ได้สั่งให้ตั้งไปตามพิกัดใหม่เป็นหมื่นละบาทตามหนังสือสัญญา พระนายศรียื่นเรื่องราวขอให้จัดการเรือขุดคลองและวิดน้ำเข้านา มิศเตออาลบาศเตอส่งคำแปลหนังสือกงซุลเยรมันและความเห็นของเขา ในเรื่องเด็กที่จะไปเรียนหนังสือเมืองเยรมนี ท่านกรมท่าเอาหนังสือคุณสุรวงศ์ร่างจะให้ตอบกงซุลอังกฤษมาให้ดู เวลาบ่าย ๔ โมงกงซุลฝรั่งเศสมาหา พูดด้วยเรื่องเตลิกราฟว่าจะขอให้ทำไปทางเมือง

เขมร พระยาศรีอ่านบอกเมืองพิจิตรเรื่องโคกระบือซึ่งมาต่างเมืองไม่มีหนังสือสำหรับตัวกรมการจับไว้ ได้สั่งให้เอาความส่งไปให้ที่คุณสุรวงศ์ รวมเข้ากับท้องตราที่จะมีประกาศหัวเมือง ซึ่งได้ร่างไว้เมื่อคราวความนายพลอยนายแจ่มถูกจับกระบือที่ทุ่งแสนแสบ เวลาค่ำท่านกรมท่าส่งสำเนาหนังสือถึงมิศนอกซ์ ซึ่งท่านกรมท่าร่างว่าจะตอบ๒ฉะบับ ในค่ำวันนี้ได้ร่างหนังสือตามที่ท่านกรมท่าขอให้ช่วยร่างใหม่อีกฉะบับหนึ่งแต่คิดยังไม่ออก ได้เรียกพระยาเทพมาปรึกษาด้วยการที่จะให้รีบขึ้นไปเมืองเชียงใหม่ใน เดือน ๕ กับได้จดหมายถวายสมเด็จกรมพระด้วยเรื่องลูกหนี้พระยาเทพ ให้กรมนเรศเอาไปกับตั๋วของพระยาเทพด้วย

วันพฤหัสบดี ขึ้น๘ค่ำ เดือน๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศกจุลศักราช ๑๒๓๘

ไปดูเมรุวัดมหาธาตุ พระยาศรีได้นำร่างศุภอักษรไปเชียงใหม่ซึ่งจะให้จ่าผลาญอริพิศถือขึ้นไป ได้แก้ไขแล้วให้ไปให้คุณสุรวงศ์กับท่านกรมท่าดู เวลาเช้าร่างหนังสือที่จะตอบมิศนอกซ์ยาวฉะบับหนึ่งสั้นฉะบับหนึ่งส่งไปให้ท่านกรมท่าพระยาราชเสนามาบอกว่าได้ตัวผู้ร้ายรายแทงกันที่ข้างวัดบุบผารามซึ่งหนีออกไปเมืองปราจิณบุรี พระปรีชากลการส่งเข้ามา ได้สั่งให้มอบตัวที่พระเทพผลู

วันศุกร์ ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

ท่านกรมท่าจดหมายมาว่า ได้เอาหนังสือที่ร่างนั้นไปให้คุณสุรวงศ์ดู เปลี่ยนคำข้างท้ายนิดหนึ่ง แล้วตกลงเป็นเอาฉะบับสั้น จะได้ตอบลงไปในวันนี้ กับได้จดหมายถึงท่านกรมท่าฉะบับหนึ่ง ด้วยเรื่องอาลบาศเตอไปเซอเวตามทะเล และขอให้ส่งอัฐออกไปตามหัวเมือง คุณสุรวงศ์จดหมายมาว่า ศุภอักษรที่จะให้จ่าผลาญอริพิศถือไปนั้น ขอให้แก้เป็นหนังสือท่านภูธราภัย คัดสำเนาศุภอักษรและคอเรศปอนเดนส่งขึ้นไป กับร่างศุภอักษรตามความเห็นส่งมาด้วยฉะบับหนึ่ง ได้เรียกพระยาศรีมา สั่งให้ทำหนังสือท่านภูธราภัย แต่ที่จะคัดศุภอักษรขึ้นไปนั้นไม่เห็นด้วย เวลาค่ำพระยาศรีร่างหนังสือท่านภูธราภัยมาให้ดู ไม่ชอบใจเขียนร่างเค้าความให้ไปทำใหม่ มิศเตออาลบาศเตอเขียนหนังสือขอเป็นเอเยนเมซัน ได้สั่งราชามาตย์ให้ไปเตือนความหลวงศิลที่พระยาราชรองเมือง พระยาวิเศษลาให้โต๊ะทองเลื่อนยศ กับพระสนามไชยเขตต์เจ้าเมืองตั้งใหม่ที่บ้านพระงาม เป็นเมืองขึ้นเมืองฉะเชิงเทรา ให้ถาดหมากคนโทเงิน สั่งเงินให้ท่านเล็กทำบ้าน ๓๐๐ ชั่ง ได้จดหมายถึงสมเด็จเจ้าพระยา บอกเรื่องกงซุลฝรั่งเศสมาพูดเรื่องเตลิกราฟ

บอกว่าท่านกรมท่าจะเอาอัฐออกไปเมืองตะวันออก ขอเรือไฟ สั่งพระนรินทรให้เอาเรือภิรมย์ให้ไป

วันจันทร์ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

ได้รับหนังสือคุณสุรวงศ์ฉะบับหนึ่ง ส่งสำเนาท้องตราที่จะมีประกาศหัวเมืองชั้นนอกฉะบับหนึ่ง ชั้นในฉะบับหนึ่ง เรื่องโคกระบือมาให้ดู กับได้รับหนังสือสมเด็จเจ้าพระยามาแต่เมืองราชบุรีตอบด้วยเรื่องเตลิกราฟ ที่กงซุลฝรั่งเศสมาพูด วันนี้สมุดไว้หนังสือรับต่างๆ เต็มเล่ม พระยาศรีกับพระนรินทรมา แก้ตราประกาศโคกระบือที่คุณสุรวงศ์ส่งมาทั้งสองฉะบับ กับอ่านร่างตราตอบหลวงศักดิ์เสนีและถึงพระปรีชา พระนรินทรอ่านร่างตราตอบเจ้าหมื่นไวยและส่งคำหลวงสโมสรขอศพพระยานครเขื่อนขันธ์ขึ้นมาเผากรุงเทพฯ ได้อนุญาตแล้ว ให้พระนรินทรมีตรา หลวงอังคนิศรส่งบาญชีกงษีพระศุรศักดิ์ ออกขุนนาง

วันอังคารขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

ไปดูการที่เมรุวัดมหาธาตุ เวลาออกขุนนางหลวงอำนาจสุรเสนียื่นเรื่องราวว่ามีผู้ร้ายล้วงเรือลักสิ่งของมารดาไปเป็นราคา

ประมาณ ๒๐ ชั่ง ได้สั่งให้พระอินทรเทพสืบเสาะดูแล้ว ผู้ร้ายล้วงเรือชุมนั้นให้พระอินทรเทพคิดสอดแนมจับให้จงได้ ได้ส่งจดหมายให้หลวงอำนาจไปให้พระอินทรเทพ กับได้สั่งพระวุฒิการให้บอกพระวัดสุวรรณว่าจะรื้อกุฎีร้างไปทำอะไรเสียก็ตามเถิด

วันพุธ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

เวลาบ่ายออกอมรินทร ราชบุตรท้าวอินโฉมเมืองพวน เจ้าง่าวท้าวกำพันเมืองหลวงพระบางลากลับไป ได้ให้เงินราชบุตรท้าวอินโฉมคนละ ๑ ชั่ง เจ้าง่าวท้าวกำพันคนละ ๑๐ ตำลึง กับตั้งราชบุตรเมืองนครลำปาง ตั้งพระเถินพระราชบุตรราชวงศ์บุรีรัตน

วันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

เวลาเย็นไปวัดมหาธาตุแล้วมาปิดทองพระ มิศเตออาลบาศเตอจดหมายมายืมเงิน ๕๐๐ ชั่ง ได้ให้ท้าวภัณฑสารนุรักษ์เอาเงินพระคลังข้างที่ไปถวาย สมเด็จกรมพระแจกคนทำงานที่เมรุวัดมหาธาตุ ๑๐ ชั่ง พระยาอนุรักษ์เอาโอ่งต้นไม้มาให้ช่วยในการศพ ๘ ต้น เรือ ๘ ลำ

วันศุกร์ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

พระอินทรเทพ หลวงนริศรจดหมายคำให้การอ้ายผู้ร้ายล้วงเรือ ๒ คนมาให้ดู ได้ให้รางวัลซองป๋อกเกตบุกมีรูปหลวงนริศรซองหนึ่ง พระเทพผลูจดหมายมาว่า มีผู้ร้ายเผากุฎิวัดสุวรรณอีก ได้จดหมายมอบให้ท่านกลางคิดปราบปรามให้สงบจงได้ กับได้จดหมายสั่งให้พระยาราชรองเมืองพระมหาเทพพระอินทรเทพ พระเทพผลู หลวงนริศรช่วยกันจับผู้ร้ายย่องเบาล้วงเรือในแม่น้ำ ไปเมรุวัดมหาธาตุที่สนามหญ้า พระยาศรีพาพระยาอ่างทองพระยาอุไทย พระผู้ช่วยเมืองนครนายกเอาของมาช่วยในการศพ พระนรินทรอ่านบอกเมืองพัทลุงส่งต้นไม้เงินทองบรรณาการค่านา ผูกปีต่างๆ ตามธรรมเนียม ไปเมรุกลับมาทุ่มหนึ่ง ให้ท้าวภัณฑสารนุรักษ์เอาเงินไปถวายสมเด็จกรมพระเติมอีก ๕ ชั่ง เป็นเก่าใหม่ ๑๕ ชั่ง

วันเสาร์ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

เวลาเช้า ๔ โมงไปที่วัดมหาธาตุชักศพลูกชายนภางนิพัทธพงศ เจ้านายท่านเสนาบดีมาพร้อมกัน แห่ศพทางตั้งกระบวนหน้าหอกลองมาเลี้ยวป้อมเผด็จดัษกร แล้วเลี้ยวลงถนนหน้าวัดมหาธาตุไปตามหน้าพลับพลา ลงจากรถที่ประตูเจ้าใหม่

หว่างศาลาเหนือประตูวัด เจ้าพระอรุณอ่านหนังสือหน้าศพ ขึ้นสามคานมาเวียนเมรุ เจ้านายผู้หญิงมานั่งดูที่พลับพลาทรงธรรม ขึ้นที่แล้วบังสกุล แล้วแจกตุมผ้าพัดแก่เจ้านายและท่านเสนาบดี ข้าราชการนั้นตุมกับพัด ผู้หญิงแหวนกระกับพัด แล้วกลับเข้าวัง เวลาบ่าย ๓ โมงออกไปทิ้งฉลากราษฎรแล้วทิ้งทานใหญ่ อนึ่งพอแห่ศพไปแล้ว ได้แห่พระสำหรับวันของลูก ๒ คน กับอีฐูลูกชายอิศรวงศ์ออกไปด้วย เวลาบ่ายทิ้งทานทั้งข้างหน้าข้างใน แล้วมีกระบี่คู่หนึ่งมวยคู่หนึ่ง ค่ำจุดดอกไม้ มีดอกไม้กลพระด้วย จุดดอกไม้แล้วมีเทศน์กัณฑ์หนึ่ง พระสาสนโสภณเทศน์สังคิณี พระพิธีธรรมสวดสังคิณีเป็นธรรมนองสหัสสนัย ๔ รูป แล้วบังสกุลกระดูกและบังสกุลศพในเมรุ วันนี้กินเข้าที่วัดเมื่อเวลายามหนึ่ง แล้วไปบังสกุลที่ในเมรุและที่พลับพลาแล้วกลับเข้ามาในวังเวลา ๔ ทุ่ม วันนี้เวลาเช้าถวายซองเพ็ชร์สมเด็จกรมพระเป็นรางวัลซองหนึ่ง เวลาค่ำแจกของเป็นรางวัลตำรวจ แต่ช่างยังไม่ได้แจก เจ้าคุณสุรวงศ์ไม่ได้มา เย็นจึงมา ได้หามาพูดที่พลับพลาทรงธรรมเวลาค่ำด้วย

วันอาทิตย์ แรม ๓ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

เวลาบ่าย ๒ โมง ออกไปที่เมรุทิ้งทานราษฎร แล้วแจก

ฉลากและของต่าง ๆ มีเทศนากัณฑ์หนึ่ง พระธรรมไตรโลก เทศน์กถาวัตถุกัณฑ์หนึ่ง บ่าย ๔ โมงเศษทิ้งทานแล้วมีง้าวคู่หนึ่งมวย ๒ คู่ จุดดอกไม้แล้วแจกของช่าง แล้วมีเทศน์กัณฑ์หนึ่ง พระพรหมมุนีเทศน์ พระสวด ๔ รูป แล้วบังสกุลที่พลับพลาและในเมรุวันนี้กลับมายามหนึ่งกินเข้าที่ในวัง มิเลอกับที่ ๒ กงซุลอเมริกันมา ได้ให้เงินเถาคนละเถา วันนี้เป็นวันมิศนอกซมอบตึกอับดุลเซนให้เป็นสิทธิตามหนังสือสัญญา

วันจันทร แรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

เวลาบ่าย ๒ โมง ออกไปที่เมรุทิ้งทานราษฎร แล้วแจกฉลากข้างหน้า ข้างใน มีเทศน์กัณฑ์หนึ่ง พระธรรมเจดีย์เทศน์ แล้วให้ท่านกลางบังสกุลศพ ยกศพขึ้นที่แล้วไปบังสกุลในเมรุแล้วเผาศพ มายืนดูอยู่ที่พลับพลาหน่อยหนึ่งจึงทิ้งทาน มีดาบสองมือกับมวยสองคู่ ฝรั่งมามาก มีเยนตลิแมนไปมาคนหนึ่งกับแฟนซีลูกมิศนอกซมาด้วย ได้แจกฉลาก แล้วได้สั่งพระยาราชโยธาให้ช่วยระวังผู้ร้ายล้วงเรือในคลองบางกอกน้อย แล้วมีเทศนาอีกกัณฑ์หนึ่ง พระเทพกระวีเทศน์ พระพิธีธรรมวัดมหาธาตุสวด ให้รางวัลองค์ละ ๖ บาท ให้รางวัลพระทิมครู ๕ ตำลึง กินเข้าแล้วบังสกุลอัฐิแล้วไปบังสกุลในเมรุ แล้วแจกเงินกฐินมาลาและสนม พระยาราชโกษา ๓ ตำลึงเป็นอย่างสูง

แล้วมีฉลากกลางคืนเติมอีก ๑๐๐ ด้วย วันนี้ได้เขียนหนังสือไปถึงเกาวนาเยนราลนิเทอแลนด์อินเดียฉะบับหนึ่ง ขอบใจเรื่องที่ส่งรูปเขียนมาให้ และขอให้จัดการกงซุลที่ในกรุงให้เรียบร้อยด้วย

วันอังคาร แรม ๕ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

เวลาเช้า ๒ โมงไปที่เมรุวัดมหาธาตุ หยุดที่พลับพลาจนเวียนสามหาบแล้วเก็บกระดูกเสร็จแล้วเลี้ยงพระ แล้วมาที่พลับพลามีเทศน์กัณฑ์หนึ่ง พระอริยมุนีเทศน์ มีพระสงฆ์สวด ๔ รูป แล้วไปบังสกุลในเมรุ เที่ยงกลับเข้าวัง บ่ายสามโมงออกไปทิ้งฉลากราษฎร แล้วแจกของขุนนางและคนที่ช่วยของแล้วทิ้งทาน มีกระบองคู่หนึ่งมวยสองคู่ จุดดอกไม้แล้วมีเทศนากัณฑ์หนึ่ง พระโพธิวงศ์เทศน์ มีพระสวด วันนี้วังหน้าไม่ได้มา แล้วไปบังสกุลในเมรุ มีฉลากกลางคืน และฉลากต้นไม้พระยารักษ์ กับเครื่องประดับต้นไม้ของท่านกลางอีก ๒๐๐ กลับเวลา ๔ ทุ่ม เป็นเสร็จงาน

วันพุธ แรม ๖ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

เวลาบ่าย ท่านภูธราภัยนำหนังสือบอกพระศรีเสนาเมือง

พิไชยฉะบับ ๑ กับพระสุริยภักดี พระยาพิไชยบอกมาแต่เมือง หลวงพระบางฉะบับ ๑ บอกพระศรีเสนาว่าพระสุริยภักดีมีหนังสือมาฉะบับ ๑ ว่าจะเลิกทัพกลับมา ได้จัดสะเบียงอาหารไปคอยรับที่กลางทาง ครั้นภายหลังได้หนังสือว่ายังไม่กลับมาให้เร่งส่งสะเบียงอาหารขึ้นไปนั้น พระศรีเสนาเห็นว่ากำลังที่เมืองพิไชยมีน้อยขอให้มีตราไปเกณฑ์เมืองน่านแพร่มาช่วย หนังสือพระสุริยภักดีว่าได้รับหนังสือท้าวขันติเจ้าเมืองพวนว่าได้มีหนังสือไปหาตัวท้าวยะถึง ๒ ครั้ง ๓ ครั้งท้าวยะไม่มา ตั้งอยู่กับองแงวานฎูญวน ๔ คน และมีต่อมาว่า ห้อมาตั้งอยู่ปลายแดน ๓๐๐ คน พวกเขียนต่าง ๆ ได้คุมคนไปต่อสู้แตกกลับมานั้น พระสุริยภักดีได้แต่งให้พระศรีสมารัง เจ้าเมืองศรีสำโรง เป็นนายกองคุมไพร่เป็นคน ๓๐๐ ไปเมืองพวนเป็นกระบวนทัพ กับว่าข่าที่กำเริบนั้นยังปราบปรามไม่สงบ ได้จัดกองทัพขึ้นไปแล้ว กับว่าสะเบียงอาหารขัดสนขอให้ส่งขึ้นไป และขอเงินค่าจ้างจับครัว ๑๖ ชั่งเศษ ได้สั่งท่านภูให้มีตราไปเมืองน่านแพร่ และให้ส่งขึ้นไปให้ในกองทัพ ๓๐ ชั่ง และสั่งท่านภูให้สักเลขโรงจักรที่ทองเมืองกระบินด้วย กับในหนังสือพระสุริยภักดีนั้นว่า หนังสือที่มีไปถึงญวนนั้น เจ้าเมืองดินเงได้รับแล้วส่งลงไปเมืองเว้ บอกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกเมืองพระตะบองเมืองเดียมราฐว่าได้ข่าวมาแต่เมืองเขมรว่า นโรดมยกไปรบวัด-ภาที่กระบัดสอ ได้พบกับฝรั่งเศสที่เมืองโรงตำรีด้วย ทหารฝรั่ง

เศสไปด้วยมาก แยกกองทัพเปนหลายกอง คืออุปราชกองหนึ่ง ศรีวงกองหนึ่ง กระลาโหมกองหนึ่ง นโรดมกองหนึ่ง เข้าล้อมยิงพวกวัดถาที่เมืองบาพนม วัดถาถอยกองทัพไป พระเทพผลู พระวุฒิการ บอกด้วยเรื่องพระถูกทำร้ายตายที่วัดราชโอรส ได้สั่งให้ท่านกรมท่านัดกงซุลเยรมันมาหาพร่งนี้หรือมรืนนี้ ได้สั่งพระยามหามนตรีให้จัดคนเฝ้าโรงครัวที่เมรุวัดมหาธาตุ

วันพฤหัสบดี แรม ๗ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเปนอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

พระยาราชโยธามาบอกว่า ได้จัดการร้านที่คลองบางกอกน้อย ตั้งแต่วัดทองไปถึงวัดไก่เตี้ยนั้น เปนหน้าที่พระยาราชโยธา ตอนปากคลองและโรงเหล้าบางยี่ขันนั้นเปนของพระศรีพิพัฒน์ พระยาประจักษวรวิไสย หลวงวไรคงคาอีกคนหนึ่ง ซึ่งวังหน้ามอบให้เปนเจ้าของ พระยาเทพประชุน พระยามหามนตรีมาหาด้วย ท่านกรมท่าจดหมายมาว่ากงซุลเยรมันมาวันนี้ แล้วกงซุลออสเตรียจะนำราชสาสนกับรูปเอกซหิบิเชนมาให้ ต่อไปกงซุลอเมริกันจะพาที่ ๒ มาหา กับส่งสำเนาหนังสือมีไปมากับกงซุลวิลันดา เรื่องอ้ายน้อยแหมาให้ดูว่าจะขอพ้องกงซุลวิลันดาไปที่ฟอเรนออฟฟิศทีเดียว ร่างหนังสือมาให้ดูด้วย ได้ตอบไปว่าสงสัยอยู่ที่ข้อว่าอ้ายน้อยแหเปนลูกจ้าง

นั้นจะเป็นแต่รับซื้อเชื่อกันดอกกระมัง แล้วได้รับอีกฉะบับหนึ่ง ว่ากงซุลเยรมันจะมาต่อพรุ่งนี้ อาลบาศเตอก็จดหมายมาเหมือนกัน พระยาศรีเอาร่างศุภอักษรที่พระยาเทพประชุนจะขึ้นไปเมืองเชียงใหม่มาให้ดู ได้สั่งให้พระยาศรีเอาไปให้คุณสุรวงศ์ดู พระนรินทรอ่านบอกเมืองระนองว่า ได้ตรวจคนที่จีนฆ่าตาย ๒๕ คนเผาเรือนราษฎร ๖๒ หลัง เรือนวัด ๒ วัด พระยาชุมพรได้จัดคนเมืองชุมพรเมืองหลังสวนเมืองประทิวเมืองท่าแซะเมืองตะโกไปช่วยเป็นคน ๑๑๔๗ คน พวกจีนที่ทำผิดหนีไปต่างเมืองบ้าง ที่ยังคงอยู่ราษฎรมาร้อง ได้จับตัวจีนมาไว้บ้างแล้ว กับร่างตราตอบไปถึงพระยาระนองฉะบับหนึ่ง พระนายเสมอใจพระนายไวยฉะบับ ๑ ให้คิดจัดการปราบปรามให้เรียบร้อย ควรจะเอาคนที่เป็นหัวหน้าทำโทษก็ให้ทำเสีย แต่พวกปลายเหตุนั้นให้ภาคทัณฑ์ไว้ เจ้าพระยาภาณุวงศ์จดหมายตอบว่าการที่ยกความเรื่องน้อยแหนั้น ประสงค์แต่จะยกข้อร่มธงขึ้นว่า ได้ตอบไปว่าควรจะว่าให้ตลอด เจ้าพระยามหินทรเอาความเห็นที่จัดการความมาให้กับพระยาอภัยรณฤทธิ์ด้วยฉะบับหนึ่ง ในฉะบับเจ้าพระยามหินทรลงชื่อพระยาธรรมจรัน ๑ พระยาราช ๑ ในฉะบับพระยาอภัยรณฤทธิ์นั้นลงชื่อพระยากลาโหมด้วย เจ้าปฤษฎางค์เอาเกือกสำหรับเสด็จมาให้ ๒ คู่ กับหลวงนายเดชเอาความมรดกมาให้ดูเรื่องหนึ่ง

วันศุกร์แรม ๘ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเปนอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

ได้รับหนังสือท่านกรมท่าเอามาด้วย เปนสำเนาหนังสือไปมากับกงซุลวิลันดา ด้วยเรื่องคนจีนสับเยกไทยซื้อหนังสือกงซุลวิลันดามาที่ศาลพระยาโชฎึก หนังสือที่มีมานั้น ๓ ฉบับ ๆ ที่ ๑ กงซุลมีมาว่า ได้ให้สิเกรตรีมาหาท่านกรมท่า ท่านกรมท่าทำนอนหลับเสียไม่ออกมารับนั้นเปนการดูถูก ขอให้ส่งไปโดยเร็ว ฉบับที่ ๒ ท่านกรมท่าตอบว่าจีนคนนี้ตัวมันเปนสับเยกไทยแท้ ได้ไปซื้อหนังสือที่กงซุลเปนเงิน ๑๑๐ บาท อนึ่งการที่ไม่รับนั้นเพราะเปนวันพระและไม่รู้จักกับสิเกรตรีคนนี้ จะว่าใครดูถูกใคร ฉบับที่ ๓ กงซุลตอบมาจะให้ส่งตัวจีนนั้นให้ได้ ถ้าไม่ส่งจะเรียกเรือรบจะให้ไทยเสียเงินค่าโสหุ้ยในเรือนั้นด้วย ท่านกรมท่าไม่ตอบ ส่งฟ้องไปที่คอเวอนแมนต์ทีเดียว กงซุลเยรมันมาหาพูดด้วยเรื่องการที่จะส่งเด็กไปเรียนหนังสือ ได้สั่งให้ท่านเล็กปรึกษากับนายโรงสกูล คุณสุรวงศ์ส่งบอกเสมอใจมาว่า การที่เกิดขึ้นที่เมืองภูเก็ตนั้นด้วยโปลิศไปวิวาทกับจีนในถนน ครั้นเสมอใจทราบให้จับจีนมาไว้ ๒ คน พวกจีนกำเริบขึ้น พระยาภูเก็ตขอให้ปล่อยจีนไป พระนายเสมอใจยอมแล้วจีนยังไม่สงบ เสมอใจได้เรียกเอาจีนหัวหน้ามาให้ทำตั๋วห้ามจีนให้สงบลง ก็ค่อยสงบลงได้บ้างแต่ยังไม่เรียบร้อย ได้ขอคนเรือรบขึ้นมา ๑๐๐

หนึ่ง โปลิศ ๑๐๐ กับขอคนเมืองไทรเมืองถลางเมืองพังงา รวมคนถึงพร้อมกันประมาณ ๑๐๐๐ มีเศษ ได้หาตัวจีนหัวหน้า มาให้คำสัญญาว่า ถ้าจีนคนไรถืออาวุธมาในถนน ให้โปลิศเอา ปืนยิงเสียแล้วจะสืบว่าเป็นแซ่ใคร ให้หัวหน้าเสียเงินให้เผา ผี กับได้ให้ไปซื้อปืสต้นที่เมืองปินังไม่มี เลบตแนลเกาวนา ให้ยืมกองเวอนแมนต์ ๓๐๐๐ กับส่งต้นหนังสือพระยารัตนเศรษฐี มาด้วยเรื่องการที่เกิดขึ้นที่เมืองระนอง ๓ ฉะบับ ได้จดหมาย ไปถึงคุณสุรวงศ์ตอบที่ได้รับฉะบับหนึ่ง กับคุณสุรวงศ์ร่าง หนังสือถึงพระนายไวยกับเสมอใจในการที่มีตราไปฉะบับก่อน นั้นไขความให้ชัด ตอบไปว่าเห็นชอบแล้ว ออกขุนนาง พระ นรินทรย่า บอกพระยาภูเก็ตความคล้ายคลึงกับที่เสมอใจมีมา นั้น ได้สั่งให้ตานงคราญพ้นโทษจำคุก กับได้สั่งให้ยก ฟ้องสุกกับสินลาฟ้องมรดกพระศรีที่ตาย กับได้ให้รางวัล จมื่นสราภัยทำเรือ เงิน ๓ ชั่ง ซองทองใบหนึ่ง กับให้เงินทำ โรงครัวในการศพลูกชายนภางนิพัทธพงศ์ ๗๐ ชั่ง ได้จดหมาย ขอบใจมิสนอกซด้วยเรื่องที่ตึกอับดุลเซลเป็นการตกลงกัน กับ จะขอให้ช่วยในการตึกที่จะซื้อต่อไป ได้ให้นายเบียเจ้าพระ ยาภาณุวงศ์ถือไป ได้จดหมายถึงพระยาธรรมสารนิติให้สั่ง หลวงเทพราชธาดาไปช่วยการในที่ผู้ปรับกว่าพระยาไกรศรีจะหาย เจ็บ ให้ราชามาตย์ถือไป กับได้ร่างคำปรึกษาเรื่องความให้ส่ง ไปตีพิมพ์ กับสั่งให้พระยาภาษร่างหนังสือขอบใจกอลอแนล

แอนซันที่ให้ยืมบ๊สตันมาใช้ที่เมืองภูเก็ต ๓๐๐๐ กรมนเรศเอาเรื่องราวพระยาไชยสงครามมาให้ดู ได้สั่งให้ไปยื่นที่ท่านภูให้ส่งไปที่กงซุลจึงจะชอบ

วันเสาร์แรม ๘ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

ได้รับหนังสือ คุณสุรวงศ์ ให้หลวง พิพิธ ถือมา เป็นใจความว่า จะขอบใจคอเวอนแมนต์อังกฤษที่ให้ยืมบ๊สตันใช้ในการเมืองภูเก็ตนั้น ได้จดหมายตอบไปฉะบับหนึ่งว่าจะมีหนังสือ ไปรเวตไปถึง กอลอเนลแอนซัน ด้วยอีก ฉะบับหนึ่ง แล้วกัปตันลอบตัศ หลวงสโมสร มิศเตอเดวิดซันมาหา กัปตันลอบตัศเอาแผนที่เซอเวทางโคราชมาให้ดู กับรีโปตและบัญชีสินค้า กับตัวอย่างของบางสิ่งที่เมืองโคราชมาให้ดู กับแผนที่ตั้งแต่เมืองนครเข้ามาถึงเมืองชุมพรกับรีโปตด้วยฉะบับหนึ่ง กับเอาเครื่องวัดเรือและสมุดรูปเรื่องดุ๊กออฟเอเดนโปรกมาที่ห้องกงเล่มหนึ่ง ได้ให้เงินไปรางวัล ๕๐๐ เหรียญ กับเดวิดซันเอาบาญชีเครื่องเตลิกราฟ ๒ เครื่องมาให้ดู ได้มอบให้พระโหรเลขไปเบิกเงินให้ มิศเตอร์ริชแมนนำพระราชสาสน์ไปรเวตของแอมเปรออศเตรียมาให้ ในพระราชสาสน์นั้นว่าได้รับรูปที่ฝากเกานต์ซิลีไปถวายและฝากรูปเอกซหิบิเชนที่เมือง

เวียนามาประทานหีบหนึ่งๆนั้นหุ้มหนังมีเครื่องประดับ ในนั้นมีรูปถ่ายแผ่นใหญ่ๆ เต็มทีเดียว ได้บอกขอบพระทัยและจะมีพระราชสาสน์ตอบไป ออกขุนนาง นายเบียนำหนังสือตอบมิศนอกซ์ที่เราได้มีขอบใจไปนั้นมาให้ พระยาราชรองเมืองเอาแผนที่ตึกอับดุลเซนหน้าวัดสัมพันธวงส์มาให้ดู ได้จดหมายถึงมิศนอกซ์อีกฉะบับหนึ่งด้วย รายตึกนั้นมีในหนังสือจำนำว่ามีตึกที่อยู่ ๓ หลัง แต่อับดุลเซนชี้ให้แต่สองหลังกับชานเรือน ที่ครัวไฟสองหลังอยู่ในนั้นก็ว่าไม่ได้จำนำ และตึกแถวยาวก็ไม่ครบ ขอให้พิเคราะห์ดูด้วย การควรจะอย่างไรก็จะยอมตามให้ พระยารองเมืองเอาแผนที่ลงไปปรึกษากับเขาเอง พระยาศรีอ่านร่างตราถึงพระสุริยภักดีตอบว่าให้จัดการในเมืองพวนให้เรียบร้อย และตราถึงพระยาแพร่ให้ช่วยลำเลียงเข้าขึ้นไปส่งกองทัพ และได้สั่งพระยาศรีให้บอกท่านภูธราภัยให้มีหนังสือถึงพระสุริยภักดีเป็นไปรเวต ว่าเมืองพวนนั้นให้คิดการให้ขึ้นเสียทั้งสองฝ่าย สุดแต่อย่าให้เป็นการบาดหมางกับญวนได้ พระเทพผลูจดหมายแจ้งความว่ามีความฆ่ากันตาย หลวงจำเมืองขัดตัวผู้ร้ายไว้ไม่ส่ง ได้จดหมายสั่งให้ จมื่นราชามาตย์ เกาะตัว หลวงจำเมือง มา เร่งให้ ส่ง ผู้ร้ายจงได้ อนึ่งวันนี้พระยาภาษกรวงส์ ยื่นความเห็นในเรื่องศาลชำระความฉะบับหนึ่ง กับได้จดหมายถึงคุณสุรวงส์ฉะบับหนึ่งด้วยเรื่องจะฝากลูกไปเรียนหนังสือเมืองเยรมันในรายหลวง

ด้วย และจะจัดให้เหมือนกับคนทั้งปวงจะยอมหรือไม่ กับจะหาเรือไฟให้กงซุลเยรมนีไปอ่างหินจะมีหรือไม่ อนึ่งวันนี้ได้ร่างหนังสือคำปรึกษาเรื่องที่จะทำเตลิกราฟทางเมืองเขมรด้วย

วันอาทิตย์แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

ได้รับจดหมายคุณสุรวงศ์ฉบับหนึ่งว่าบุตร ๒ คนที่จะส่งไปเมืองเยรมนีนั้นได้เตรียมอยู่พร้อมแล้ว กับเรือไฟที่กงซุลเยรมันจะไปอ่างศิลานั้น มีเรืออรรคเรศกับเรือภิรมย์ พระยาราชโยธามาบอกว่าได้แต่งคนไปซื้อเรือผู้ร้ายมาได้ลำหนึ่งจะขอจับต้นเจ้าสำนัก ได้จดหมายสั่งไปให้จมื่นราชามาตย์ไปช่วยจับด้วย กับได้จดหมายสั่งพระเทพผลูพระอินทรเทพให้สั่งอำเภอในคลองบางกอกน้อย ฟังบังคับบัญชาพระยาราชโยธาที่ชอบด้วยราชการ คำสั่งทั้ง ๒ ฉบับนี้ได้มอบให้พระยาราชโยธาไป อนึ่งพระยาพิไชยบุรินทรามาหาได้ว่าด้วยเรื่องที่กมลาศยื่นเรื่องราวรายที่บ้านนั้น ได้สั่งให้พระยาพิไชยบุรินทราไปคิดอ่านให้แล้วเสร็จกันตามแต่จะตกลงอย่าให้กมลาศกลับมาร้องอีกได้ พระยาพิไชยบุรินทรารับไปว่าจะจัดการให้เสร็จ พระยามหามนตรีนำคำให้การอ้ายสำเภากับพรรคพวกที่ทำเงินแดงมาให้ดู ได้สั่งให้ลงโทษเฆี่ยนอ้ายสำเภา ๙๐ ริบราชบาทว์แล้วสักหน้าว่าทำเงินแดงแล้วส่งคุก พวกที่เป็นสัตย์และสืบพยานสมนั้น

ให้เฆี่ยนคนละ ๖๐ ที สักหน้าส่งคุก แต่พวกต้องซัดสืบความไม่ถึงอีก ๒ คนนั้นให้เรียกประกันทัณฑ์บนไว้ อนึ่งได้ให้มิศ-เตออาลาบาศเตอประมาณทางตั้งแต่กรุงเทพ ฯ ไปทางเมืองพัดตะบองถึงทะเลสาปเป็นทางตามแผนที่ ๒๕๐ ไมล์ ถ้าจะประมาณทางคดไปคดมาจะเป็นทางสัก ๒๗๕ ไมล์ถึง ๓๐๐ ไมล์ พระนานานำบาญแผนกตั้งภาษีห้ารายมาให้ดู ได้สั่งให้ตั้งผู้รับเงินสูงไปทั้ง ๕ ราย แต่เจ้าภาษีซึ่งทำเงินค้างจำนวนปีชวดจะมารับทำปีฉลูนี้ให้ส่งเงินค้างเก่าเสียให้เสร็จจึงควรให้รับทำไป สมเด็จกรมพระส่งเรื่องราวพระอิศราประมูลเงินอากรค่าน้ำเมืองตะวันตก ๕ เมือง กับจดหมายแจ้งความด้วยเรื่องสุราบ่อนเบี้ย และค่าน้ำเมืองนครศรีธรรมราชด้วย ได้ถามพระนรินทรแจ้งความต้องกัน จึงส่งเรื่องราวคืนสมเด็จกรมพระให้ไปหาตัวพระอิศรากับคนเก่ามาว่ากันไป กรมนเรศนำเรื่องราวพระยาไชยสงครามน้อยวันมายื่น ได้สั่งให้พระยาศรีไปว่า ถ้าจะว่าที่กรุงแล้วได้ก็ให้ว่า ถ้าเห็นจะไม่แล้วก็ให้มอบพระยาเทพประ-ชุนขึ้นไปว่าที่บนทีเดียว กับได้จดหมายให้พระยาภาษไปถวายสมเด็จกรมพระให้ท่านทำตรีศูลจะส่งไปถวายเอมเปรออออส-เตรีย เวลาทุ่มหนึ่งไปที่พระมหาปราสาทในการทำบุญเจ็ดวันลูกชายนภางพระสวดมนต์ ๑๐ รูป บังสกุลแล้วสวดมนต์ออกขุนนางที่ปราสาท สวดมนต์จบแล้วเสด็จที่วัด เทศน์ธรรมจักรกัณฑ์หนึ่ง ฐานาสวดธรรมจักร ๔ รูปแล้วบังสกุล

ผ้าขาวพับ ๒๐ พับ เทศน์จบแล้วไปจุดดอกไม้เพลิงที่อาภรณ์พิโมกข แล้วกลับมา ๔ ทุ่มเศษ

วันจันทร์ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

เวลาเช้า ๔ โมงไปเลี้ยงพระที่ปราสาท ถวายบริกขารเล็กน้อยแล้วบังสกุล ฉลาก ๒๐๐ เงินเฟื้อง ๑๐๐ มาติกา แล้วทิ้งทานที่มุขเด็จแล้วกลับไปทิ้งข้างใน ที่พิมานรัฐยาและที่เจ้านายในมุขใต้ แล้วกลับไปพระที่นั่ง คุณแพบอกว่าเจ้าคุณกลับมาแต่ราชบุรีแล้ว พระยาราชโยธามาบอกว่า ได้พร้อมกับจมื่นราชามาตย์ไปจับเจ้าที่ และผู้อาศรัยที่แพ และบ้านผู้รับเรือผู้ร้ายถามดูรับเป็นสัตย์แล้วบางคน ได้เรือใหญ่น้อยที่แปลงแล้วบ้างยังบ้างถึง ๓๐ ลำเศษ ได้ของทองเหลืองต่าง ๆ หลายสิบสิ่งคน ๕ คน ทั้งตัวเจ้าของบ้านอีกคนหนึ่ง จะขอมาชำระที่ในวังและได้ จดหมาย สั่งให้ พระยามหามนตรี รับเรือ นั้นไว้ ในโรงที่บางกอกน้อย แล้วให้พระยาราชโยธาร่างหมายประกาศไปลงพิมพ์ว่า เรือของราษฎรผู้ใดให้มาบอกจะคืนให้ไป กับสายนาฬิกามีล๊อกเกตตราห้อยด้วยสายหนึ่งเป็นรางวัล กับได้สั่งเงิน ๓ ฉะบับ เวลาบ่าย ๕ โมงได้ออกขุนนางที่พระที่นั่งอมรินทร เจ้าบุรีรัตน พระยาวังซ้าย นายน้อยบุญเลิศ และพวกเมืองนครลำปาง ที่คุมต้นไม้ทองเงิน ลงมาลากลับไปเมือง

พระยาศรีบอกว่า พระยาไชยสงครามยอมว่าถ้านายน้อยบุญเลิศสาบาลได้ว่าไม้ที่เอาลงมานี้มิใช่ไม้ของพระยาไชยสงครามแล้วจะยอมให้ความเปนแล้วกัน ได้สั่งให้ท่านภูไปเปรียบเทียบดู ได้ให้สัญญาบัตรตั้งพระรัตนโกษาเปนพระยารัตนโกษาถือศักดินา ๑๐๐๐ นายชื่นบุตรพระนานาเปนหลวงสวัสดิโกษา และเจ้าเมืองเลยกับปลัดเพ็ชบูรณ์ นายโชตบุตรพระยาไชยวิชิต เปนนายรองเสน่ห์ ค่ำออกที่ปราสาท พระยารองเมืองมาหาแจ้งความว่าได้ลงไปที่มิศเตอร์นอกซ์ เขาว่าที่ตึกและครัวชานนั้นให้เปนสิทธิแก่เรา แต่ขอผัดให้อับดุลเซนอยู่ในที่นั้น ๖ เดือนก่อน จะเอาค่าเช่าเท่าไรก็ตาม แต่เมื่ออับดุลเซนจะออกจากที่นี้ไปขอให้เราให้เงินเสียเล็กน้อย จดหมายตอบนั้นผู้ที่เอามาส่งไขว้ไปอยู่ที่กรมท่า ได้ให้นายพิจารณไปตาม แล้วมีเทศน์หม่อมเจ้าพระประภากรเทศน์อนัตตลักขณะ เจ้าพระธรรมุณหิศนำฐานาสวด ๔ รูป แล้วบังสกุลผ้าขาวพับ ๒๐ ราชาคณะนำ ๑ ได้รับหนังสือมิศเตอร์นอกซ์ด้วยเรื่องที่ตึกอับดุลเซนความเหมือนกับที่พระยารองเมืองมาบอก กับพระวุฒิการสืบได้ความเรื่องพระตายที่วัดราชโอรสว่าพระฆ่า จุดดอกไม้แล้วกลับเข้ามา ยามหนึ่งทำหนังสือตอบมิศเตอร์นอกซ์ ความหลายข้อเปนใจความว่ายอมตามที่มิศนอกซ์ว่า ขอให้ทำหนังสือสำคัญให้เสียให้เปนเสร็จ ได้จดหมายส่งหนังสือนี้ไปให้พระยารองเมืองไปหามิศนอกซ์พรุ่งนี้

กับได้จดหมายถึงกงซุลเยรมันให้เรือไปอ่างศิลาฉะบับหนึ่ง ถึงคุณสุรวงศ์ให้สั่งเรือฉะบับหนึ่ง ขอบใจแอนซันเรื่องปีสตันฉะบับหนึ่ง กับได้ให้เงินเจ้าพระประภากรเป็นเงินกัณฑ์เทศน์ชั่งหนึ่ง

วันอังคารแรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

พระอินทรเทพเอาคำให้การอ้ายจันผู้ร้ายลักเรือกับอ้ายคลังอ้ายทองอ้ายอีกคนหนึ่งซึ่งเป็นผู้ร้ายลักเรือมาให้ดู ได้จดหมายสั่งให้เฆี่ยนคนละ ๕๐ แล้วส่งคุกให้พระพิเรนทรเทพใช้เลื่อยไม้ปีหนึ่งแล้วให้นายมารับตัวไป ถ้านายไม่มารับประกันให้ใช้ต่อไป พระยาเจริญเอาขัดข้องเรื่องกงซุลอังกฤษกงซุลฝรั่งเศสกงซุลโปรตุเกศฟ้องเจ้านารี ๑ เจ้าขาว ๑ เจ้าระเบียบ ๑ เจ้าเมฆิน ๑ เจ้าเป๋า ๑ ว่าเป็นหนี้ตามห้างต่าง ๆ ได้จดหมายสั่งให้สมเด็จกรมพระหาพี่น้องมาถามดูว่าใครจะยอมใช้หนี้ให้เจ้านารีบ้าง กับเจ้าเป๋านั้นให้สมเด็จเรียกเงินด้วย แต่นอกนั้นให้กรมขุนบดินทรหาตัวไปบังคับให้ใช้เงินจงเสร็จ กับได้สั่งให้กรมพิชิตเรียงฎีกา กงซุลอเมริกันพาไวสกงซุลมาหา ได้พูดถึงการสุราและว่าเปรสิเดนเฮกนใหม่จะส่งรูปหล่อมาให้คู่กับเปรสิเดนแกรนกงซุลจะลาไปสิงคโปร์ พูดกันอยู่เกือบชั่วโมงหนึ่งกลับไป ได้จดหมายถึงคุณสุรวงศ์ฉะบับ

หนึ่งว่ากงซุลอเมริกันยอมในการที่จะทำหนังสือสัญญาไลเซน และได้รับหนังสือคุณสุรวงศ์ฉะบับหนึ่ง ส่งร่างตราที่จะมีไปถึงพระนายเสมอใจและพระนายไวยฉะบับหนึ่ง มีคำสมเด็จเจ้าพระยามาข้างท้ายด้วย ได้จดหมายตอบไปว่าการที่จะให้ออกเงินให้กับผู้ที่ถูกเรือนไหม้นั้นดีแล้ว แต่ให้เป็นการบุญอย่าให้เป็นเพราะกลัว กับควรจะต้องทำโทษเสียให้ได้บ้างด้วย ใกล้เคียงกับฝรั่งมากเขาจะว่าอ่อนบังคับ การหัวเมืองไม่ตลอดเหมือนเรื่องเมืองเชียงใหม่ การจะเป็นเหตุไปภายหน้า ที่สมเด็จเจ้าพระยาท่านว่านั้นก็ดีแต่ควรเป็นหนังสือไปรเวต ออกขุนนาง พระยารองเมืองบอกว่าได้ลงไปหามิศเตอนอกซ์พูดจาดีรับตามหนังสือที่มีลงไปแต่จะขอผัดสักสองสามวันก่อน ได้จดหมายเรื่องความนี้ตั้งแต่ต้นไปให้ท่านกรมท่าขอให้งดไว้อย่าให้พูดต่อไป ได้มอบให้พระไพไป พระยาพิพัฒอ่านบอกเมืองนนท์ว่ามีผู้ร้ายฆ่ากันตายกรมการได้ตัวมาชำระแล้ว กับขอที่วิสุงคามสีมาเมืองสมุทสาครแห่งหนึ่ง

วันพุธแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

เวลาเช้า ๓ โมงขึ้นรถไปวัดเทพศิรินทราวาศเลี้ยงพระในการฉลองพระทราย ได้ให้ตรวจพระทรายขาดประมาณ ๒ ส่วนได้ ๓ ส่วน ราชบัณฑิตถวายพระราชกุศลตรวจพระทราย

ได้ห้าพันเศษ ครั้นให้ตำรวจชักธงมาตรวจดูขาดจากจำนวน ตรวจ ๘๐๐ สั่งให้ราชบัณฑิตย์ก่อให้ตามที่โกหกไว้ กลับมาถึงวังก่อนเที่ยงหน่อยหนึ่ง กลางวันไม่ได้ออกขุนนาง ค่ำ ๒ ทุ่ม ออกไปที่อมรินทร พระสวดมนต์สงน้ำสงกรานต์ ๓๐ แบ่งครึ่งหนึ่ง นั่งพูดกับสมเด็จจนสวดมนต์จบ พูดกับเสด็จ พระพรหมเทพาจารย์ พระปรีชาเฉลิมแล้วกลับมาเวลา ๔ ทุ่ม

รูปํ อนิจฺจํ รูปํ ทุกฺขํ รูปํ อนตฺตา เวทนา อนิจฺจา เวทนา ทุกฺขา เวทนา อนตฺตา สญฺญา อนิจฺจา สญฺญา ทุกฺขา สญฺญา อนตฺตา สงฺขารา อนิจฺจา สงฺขารา ทุกฺขง สงฺขารา อนตฺตา วิญฺญาณํ อนิจฺจํ วิญฺญาณํ ทุกฺขํ วิญฺญาณํ อนตฺตา ตัวเราวันนี้ให้เมื่อยบั้นเอวเจ็บหลัง ง่วงนอนเพราะนอนน้อยและลมกำเริบ เพราะเราเป็นคนมีพยาธิมรณเป็นเที่ยงจึงเป็นดังนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ชรามรณโสกปริเทวทุกข์โทมนัสสุปายาศ จะเกิดมีเพราะอวิชชาๆเป็นปัจจัยของสังขารๆ เป็นปัจจัยของวิญญาณๆ เป็นปัจจัยของนามรูป ๆ เป็นปัจจัยของสฬายตน ๆ เป็นปัจจัยของผัสส ๆ เป็นปัจจัยของเวทนา ๆ เป็นปัจจัยของตัณหาๆเป็นปัจจัยของอุปาทาน ๆ เป็นปัจจัยของภพๆ เป็นปัจจัยของชาติ ๆ เป็นปัจจัยของ ชรามรณโสกปริเทวทุกข์โทมนัสอุปายาศ พระพุทธเจ้าท่านดับได้ทุกประการ ท่านจึงเป็นผู้ดับพร้อมดับไม่เหลือเป็นนิพพาน แต่เราไม่อาจทำได้

แต่รู้ไว้จำต้องปลดให้เบาบางลงด้วยพระไตรลักษณ จึงจะระงับทุกข์ของเราให้เป็นผู้มีกระวนกระวายอันน้อยได้ มรณมฺภวิสฺสติ ชีวิตินฺทฺริยํ อุปฺปชิสฺสติ มรณํ มรณํ

ได้ให้เงินสุนันทา ๓๐๐๐ เฟื้องช่วยในการศพอุณากรรณ กับได้ให้สุขุมาลย ๒๐๐๐ เฟื้องในการศพบุษบง เข้าในการทานของจง เป็นทาง เกือกูล แก่ความบริสุทธิ์วิเศษของเรา ซึ่ง จะสิ้นทุกข์ทั้งปวงเทอญ อ้ายความเจ็บนี้มันไม่สบายเลยจริงๆ

วันพฤหัสบดี แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

เวลาเช้าตื่นนอนแล้วไม่สู้สบายไม่ได้ไปใส่บาตรสั่งให้เลี้ยงพระเช้าเสียด้วย ๔ โมงเศษออกไปเลี้ยงพระ ถวายไตร แล้วไปสรงน้ำที่หน้าโรงกระษาปณ วันนี้พระคณะกลาง ๓๐ รูป สรงน้ำแล้วมาฉันเพนเข้าแช่ พระไปเวลาเที่ยง กลับมาได้สั่งให้จ่าชำนาญไปบอกพระยาอภัยรณฤทธิ์ ให้ส่งตัวอ้ายเผือดสิบยก ซึ่งเป็นพ่อและ เป็นประกัน สมีเปลี่ยน วัดบางขุนเทียน ที่ฆ่าพระแดงวัดราชโอรสตาย แล้วกรมพิชิตมาหาพูดถึงเรื่องศาลชำระฎีกา เวลาบ่าย ๔ โมงเศษไปวัดพระเชตุพน ได้เสียเงินสำหรับตัวและแทนคนอื่นคนละ ๒ สลึงบ้างสลึงหนึ่งบ้าง แล้วเข้าไปทางประตูพระระเบียงด้านตะวันออกเข้าไปนมัสการพระในพระอุโบสถและพระบรมอัฐแล้วมาที่วิหารพระโลกนาถและ

วิหารอีก ๓ ทิศออกทางวิหารด้านเหนือไปนมัสการพระเจดีย์ ๔ พระองค์แล้ว ขึ้นไปบนพระเจดีย์ทิ้งทานแล้วออกทางประตูกำแพงแก้วด้านเหนือไปวิหารพระพุทธไสยาศน์ แล้วไปบูชาพระมหาโพธิ์ที่สวนไม้ต่อ เลยไปหน้าหอไตร ไปสวนสระตะเข้ แล้วกลับเข้าประตูกำแพงแก้วตะวันตก มาต้ามทางโปรยทานบ้าง แล้วมาหยุดที่มุขหลังพระวิหารทิศเหนือทิ้งทาน แล้วเสียเงินช่วยการวัดแทนคนอื่นคนละบาทคนละ ๒ สลึงบ้าง แต่ส่วนตัวเราเสีย ๕ ตำลึงแล้วกลับมา วันนี้ไม่ได้ไปที่สวดมนต์พระที่นั่งอัมรินทรเพราะอ่อนนัก และยังไม่สู้สบายด้วยอาการที่เมื่อยนั้นยังเป็นอยู่แต่น้อยกว่าวานนี้ เพราะดังนี้จึงควรเห็นว่าเป็นของเปลี่ยนแปลงเสมอเพราะบังคับไม่ได้ จึงควรเห็นว่าเป็นทุกข์ส่วนเดียวเพราะเราสบายขึ้นหน่อยหนึ่งดังนี้ก็เป็นปานกลาง เมื่อจะคิดกับที่ล่วงมาแล้วเราสบายกว่าวานนี้และวันนี้ ครั้นวานนี้ไม่สบายหน่อยหนึ่งเราเห็นว่าเป็นทุกข์ วันนี้เราสบายแล้ว ต่อไปข้างหน้าถ้าเราจะไม่สบายกว่านี้อีกหน่อยหนึ่งคงเห็นว่าเป็นทุกข์เป็นแน่ สุขกับทุกข์เป็นของตามกันเป็นแท้ เราคงแก่เราคงเจ็บเราคงตายเป็นมั่นคงช้าบ้างเร็วบ้างตามกรรมที่จะเป็นไปนั้นแล

วันศุกร์ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘

เช้าตื่นแล้วแต่ ๒ โมงแต่ไม่ลงไปใส่บาตร์ ให้เลี้ยงพระเช้าเสียก่อนเหมือนเมื่อวานนี้ เวลา ๔ โมงออกไปถวายไตรพระสงฆ์คณะเหนือคณะใต้ ๓๐ รูป ไปสรงน้ำที่โรงกระยาปณ์ แล้วกลับมาเลี้ยงเพนเข้าแช่ จ่าชำนาญมาบอกว่าได้ไปบอกพระยาอนุรักษให้ส่งตัวสมีเปลี่ยน และนายเผือดนั้น จะตามตัวมาส่ง วันนี้มีขุนนางมาหาบ้าง ๕ โมงเศษกลับเข้ามา พระยาเจริญมาหาได้สั่งให้ทำกฎหมายสำหรับศาลฎีกา เวลาบ่าย ๕ โมงไปวัดราชประดิษฐ แต่ไปที่สวนก่อนต่อพลบจึงไปวัดราชประดิษฐนมัสการพระ แล้วจึงพระสาสนโสภณลงมาได้ถวายผ้า ๓ ผืนกับน้ำและธูปเทียนแล้วพระลงมาอีก ๔ องค์สวดรับภวตุสัพ พระสาสนโสภณอติเรกว่าคาถาใหม่ขึ้นอรหังสัมมาสัมพุทโธเป็นต้น กลับมาเวลาทุ่มเศษ วันนี้สบายมากกว่าวานนี้หน่อยหนึ่ง

วันเสาร์ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

เวลาเช้า ๔ โมงขึ้นไปพระที่นั่งเก่า เจ้านายผู้หญิงเอาผ้าคู่มาสดับปกรณ์พระบรมอัฐ ขึ้นไปหอพระสรงน้ำพระบรม

ธาตุแล้วไปหอพระอัฐิสรงน้ำพระบรมอัฐิและพระอัฐิทั้งสิ้นแล้ว ประสุหร่ายที่เทวดา แล้วออกไปท้องพระโรงสรงมุรธาภิเษก หันหน้าทิศอุดร แล้วกลับมาเลี้ยงเพนพระสงฆ์ หลวงโลกทีปเอาพยากรณ์เถลิงศกมาให้ พระฉันแล้วสดัปกรณ์พระบรมอัฐิ พระอัฐิทั้งสิ้นแล้วยะถาสัพพี สดัปกรณ์ผ้าคู่เจ้านายข้างหน้า แล้วกลับเข้ามาเวลาบ่ายโมงหนึ่ง เลี้ยงเข้าแช่เจ้านายตามเคย แล้วขึ้นมาบนพระที่นั่งพูดอยู่จนบ่าย ๓ โมงกลับออกไป พระยาศรีเอาร่างศุภอักษรซึ่งพระยาเทพประชุนจะไปเมืองเชียงใหม่มาให้ดูตามที่คุณสุรวงศ์แก้มาเอาเป็นใช้ได้ พระยาเจริญได้เอาร่างข้อบังคับ สำหรับ ศาลฎีกา มาให้ ดูได้แก้ไข เพิ่มเติมบ้าง แล้วให้พระศรีสุนทรขึ้นกระดาษ และได้จดหมายตั้งตระลาการฉะบับหนึ่ง ได้ส่งคำปรึกษาเรื่องแดนกับความเห็นเดนซิลไปยังสมเด็จกรมพระ ๑ ท่านกลาง ๑ ท่านภู ๑ ท่านกรมท่า ๑ คุณสุรวงศ์ ๑ พระธรรมา ๑ ท่านยมราช ๑ เจ้าพระยามหินทร ๑ เจ้าพระยาศรีพิพัฒ ๑ พระยาราช ๑ พระยาเจริญ ๑ พระยาโชฎึก ๑ พระยาพิพิธ ๑ พระยาธรรมจรรยา ๑ เวลาบ่ายกรมพิชิตได้มาปรึกษาเรื่องความ และได้รับหนังสือคุณสุรวงศ์มากับแพส่งอย่างเรือมาให้ดู ว่าเท่าเรืออรรคเรศแต่เครื่องจักรราคา ๒๐๐ ชั่ง ค่ำไปสรงน้ำพระพุทธสิหิงค์และพระเจดีย์ แล้วไปสรงน้ำ พระพุทธบุศยรัตน แล้วออกทาง อนันตสมาคมไปวัดพระศรีรัตนศาสดารามสรงน้ำพระแก้วและพระพุทธรูปบูชาและ

เวียนเทียนแล้ว ลงทางหลังโบถไปที่หอราชกรรมานุสรและ หอราชพงศานุสร แล้วไปบูชาที่ต้นพหูบุตกนิโครธ แล้วเข้าไปในหอพระนาคสดัปกรณ์พระอัฐตามธรรมเนียม กลับเวลายามหนึ่ง

วันอาทิตย์ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

เวลาวันนี้แจกเงินกลางปีแล้วพระนายศรีเอาบาญชีอัฐทองแดงมาให้ดู พระนายสรรเพธเชิญไปดูทหารวัน ๘ ค่ำ กับได้สั่งเงิน ๘ ชั่ง ๓๙ บาท ๔๘ อัฐ ให้สรรเพธไปซื้อหนังสือทำฉลากในการศพลูกชายนภาง พระยาสมบัติยาธิบาลเอาฎีกาเบิกมาศให้เมืองนครลำปาง กับได้แจกคำปรึกษาเรื่องเตลิกราฟไปที่สมเด็จกรมพระ ๑ ท่านกลาง ๑ กรมหลวงวรศักดา ๑ กรมขุนบดินทร ๑ กรมเจริญ ๑ กรมพิชิต ๑ ท่านเล็ก ๑ กรมนเรศ ๑ กรมภูธเรศ ๑ กรมอดิศร ๑ พระองค์สาย ๑ ท่านภู ๑ สุรวงศ์ ๑ ภาณุวงศ์ ๑ ยมราช ๑ ธรรมา ๑ มหินทร ๑ ศรีพิพัฒ ๑ กระสาปน์ ๑ เจริญ ๑ ธรรมจรรยา ๑ ราช ๑ พิพิธ ๑ ราชโยธา ๑ กระลาโหม ๑ อภัยรณฤทธิ์ ๑ สรรเพธ ๑ ศรี ๑ พระยาศรี ๑ พระยาราชเสนา ๑ สมุท ๑ พิพัฒ ๑ ภัยรัช ๑ สุนทรา ๑ ให้เทวัญเซ็นชื่อรับพระบรมราชโองการ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษไปวัดบวรนิเวศสรงน้ำพระชินศรีที่โบถ แล้วขึ้นไปบนพระเจดีย์แล้วไปที่วิหารพระศาสดาพระไสยาศน์พระศรีมหาโพธิ์ แล้วไปบนตำหนักสรงน้ำเสด็จกรมพระแล้วกลับมาเวลา

๒ ทุ่มเศษ พระยารองเมืองเอาสารบบความในสงกรานต์ ๔ เรื่องมาให้ดู ได้สั่งให้ทำโทษ ๒ ราย ให้ปรึกษาลูกขุน ๑ ราย ให้สืบรายหนึ่ง ๑ ให้หาตัวมาชำระราย ๑ กับเอาจดหมายรายไฟไหม้มาให้ ได้สั่งให้เป็นเลิกไป เพราะไม่ไหม้เรือนคนอื่นต่อไป พระยามหามนตรีจดหมายความในสงกรานต์มาให้ ๒ เรื่อง ๆ หนึ่งทหารยามวิวาทกับบ่าวพระยาเทพ ให้ท่านเล็กหาตัว พระยาราชรองเมือง พระยาเทพ พระยามหามนตรีไปชำระพร้อมกัน แต่ที่เด็กตกน้ำแล้วตีแม่นมทองแถมนั้นให้พระยามหามนตรีพระศักดาชำระ กับวันนี้พระยาเทพมาหา ได้บอกว่าหลวงบริบาลหลวงสิงหพไปถึงเมืองตากได้เอารูปขึ้นไป พระยาสุจริตตั้งโต๊ะบูชาแล้วจัดขึ้นช้างไป พระยาพิพัฒเอาจดหมายท่านกรมท่ามาว่าเจ้าคุณขอให้ตั้งมิศเตอร์อาลเฟรดเดวิดนิวบรอนเนอเป็นกงซุลเมืองบีนัง กับให้คุณแพเอาสำเนาหนังสือมีลงไปถึงมิศเตอร์นอกซ์แลมิศเตอร์นอกซ์ตอบมาด้วยเรื่องเรือบันยงเสงไม่จอดที่ด่านปากน้ำ เขาตอบมาว่าเป็นความลำบากป่วยการขอให้เลิกแต่ยังไม่เลิกนี้เขาจะยอมห้ามให้ตามสัญญา ขอให้ตริตรองดู พระยาไชยสุรินทรเอาบานแผนกตั้งอากร ๓ รายมาให้ดูได้สั่งให้ตั้งไป กับได้สั่งบานแผนกตั้งอากรอีก ๕ รายทั้งค่าน้ำกรุงเก่า ได้ว่าไปว่าถ้าเงินคงเท่านี้ปีหน้าจะให้นายอ่วมทำ กับได้จดหมายตอบคุณสุรวงศ์ให้สั่งเรือลำหนึ่งเท่าเรืออรรคเรศราคาเครื่องจักร ๒๐๐ ชั่ง กับเทวัญเอาหมวกมาให้ใบหนึ่ง

วันจันทร์ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

เจ้านายให้ท้าวรจันทรลาไปศพอุณากรรณ พระเทพผลูเอาสารบบคำตราสินความ วิวาทใน สงกรานต์ ฝั่งตะวันตก ๑๒ เรื่อง พระยาราชโยธาเอาร่างประกาศให้ราษฎรมารับเรือที่จับได้จากผู้ร้ายมาให้ดูกับจดหมายอีกฉะบับหนึ่ง ได้สั่งให้ไปลงพิมพ์ ได้มอบจดหมายความให้กรมพิชิตไปฉะบับ ๑ กับจดหมายสั่งตั้งตระลาการกับได้สั่งฎีกาและแซงชั่น พระยาราชเอาจดหมายผู้ร้ายปล้นเมืองสระบุรี ๓ รายแต่เป็นทุนทรัพย์เล็กน้อย หมอสายเอาเครื่องเก้าอี้สำหรับชั่งมาให้อันหนึ่ง พลบไปบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ขึ้นที่บ้านท่านกรมท่า ไปทางบกรับที่เรือนใหม่ พูดกันด้วยเรื่องเตลิกราฟเรื่องความเรื่องสักเลขและจำหน่ายตามเจ้าพระยามหินทรพูด เรื่องผู้ร้าย เรื่องเรือบ้านยงเสง เวลายามหนึ่งกลับมา

คำที่ปรึกษากับเจ้าคุณนั้น ท่านตอบเรื่องเตลิกราฟว่าเมื่อเช้ามิศเตอรนอกซ์มาหาถามว่าเจ้าคุณไปพูดที่ อินเดียเขาว่าอย่างไรท่านก็ได้เล่าให้ฟังแล้ว เขารับว่าการที่จะทำเตลิกราฟไปทางทวายนั้นเขาจะรับเป็นธุระให้สำเร็จ แต่ที่ฝรั่งเศสเขามาว่านั้นเจ้าคุณจะเห็นอย่างไร ท่านตอบว่าเห็นว่าฝรั่งเศสจะมีอำนาจมาก ตัวท่านเห็นจะให้ทำทางปีนังก่อน เรื่องความนั้นท่านเห็นจะให้ตั้งศาลมีตระลาการ ๔ นาย สักเลขนั้นเห็น

ควรจะยอมให้จำหน่ายตามที่เจ้าพระยามหินทรว่า เรือแวะ
ค้นนั้นควรจะให้แวะตามเดิม ยกเสียแต่เรือไฟ

วันอังคาร ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

เช้า ๔ โมงเศษไปที่พลับพลาวัดมหาธาตุชักศพอุณากรรณ สมเด็จเจ้าพระยามา ท่านภูคุณสุรวงศ์เจ้าพระยามหินทร กระบวนแห่ตามธรรมเนียม ตั้งแต่หอกลองมาทางหน้าสุทไธสวรรย์ เลี้ยวป้อมเผด็จดัษกรมาทางหน้าวัดเหมือนคราวศพลูก ใส่โกษทองน้อย ศพเข้ามาเวียนเมรุมานั่งที่พลับพลาทรงธรรม เวียนเมรุแล้วเข้าไปในเมรุบังสกุล ผ้าไตร ๑๐ ไตรแล้วกลับมา ได้สั่งให้เจ้าพระยามหินทรทำแผนที่ท้องสนาม ที่จะทำศาลชำระความ ให้เอาไม้ที่พระพิเรนทรใช้ คุณสุรวงศ์ส่งหนังสือเสมอใจมาแต่เมืองภูเก็ตฉะบับหนึ่ง ส่งสำเนาหนังสือที่มีไปถึงกอลอแนลแอนซันๆ ตอบ ๒ ฉะบับ หนังสือถึงพระยาบริรักษฉะบับหนึ่ง พระยาบริรักษตอบฉะบับหนึ่ง จีนหัวหน้าทำเรื่องราวมายื่นฉะบับหนึ่งคำตอบฉะบับหนึ่ง กลับมาเวลาเที่ยง ท่านพระยาภาษกรวงศ์เอาหนังสือขายที่ซึ่งส่งไปสิงคโปร์มาให้ กับได้รับหนังสือพระยาอัษฎงค์ที่สิงคโปร์ฉะบับหนึ่ง กับหนังสือชูมหาขอตั้งถ่ายรูปที่กรุงเทพฯ กับหนังสือคุณ

สุรวงศ์ตอบคำปรึกษาเรื่องความว่าจะรับจัดการตามกรม แต่จะขออนุญาต ๘ ข้อ ได้จดหมายตอบไปฉะบับหนึ่ง เห็นด้วยกับได้ส่งสำเนาธรรมเนียมศาลฎีกาที่ตั้งใหม่ไปให้ดูด้วย ออกไปที่เมรุ พระนรินทรเอาสำเนาหนังสือคุณสุรวงศ์มีไปถึงท่านกรมท่าด้วยขอให้แจ้งความขอต่อกงซุลต่างประเทศให้ห้ามสุราตามธรรมเนียมไลเซนฉะบับหนึ่ง ร่างไลเซนฉะบับหนึ่ง คำแปลภาษาอังกฤษฉะบับหนึ่ง ทิ้งทานแล้วมีมวยคู่หนึ่ง จุดดอกไม้แล้วมีเทศนากัณฑ์หนึ่ง พระอมรโมฬีเทศน์อนิจจลักขณเทวัญ เอาคำตอบคุณสุรวงศ์ปรึกษาเรื่องเตลิกราฟมาส่งฉะบับหนึ่ง แล้วเข้าไปบังสกุลผ้าขาวพับพระคลังใน ๑๐ พับ แล้วกลับเข้าวัง ได้ส่งความเห็นเรื่องความของคุณสุรวงศ์ไปถวายสมเด็จกรมพระทอดพระเนตร์กลับมา แล้วเลยไปสรงน้ำเสด็จยายที่ตำหนักด้วย

วันพุธ ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

ได้เรียกพระยาเจริญมาแก้เพิ่มเติมกฎหมายสำหรับศาลฎีกา แล้วได้จดหมายตอบคุณสุรวงศ์ที่ส่งความเห็นขอแก้กฎหมายศาลฎีกา ๕ ข้อนั้นได้ยอมแก้ ๒ ข้อ แต่นอกนั้นคงไว้ตามเดิมทั้งสิ้น กับอีกฉะบับหนึ่งว่าด้วยจะชำระความในกรมพระกระลาโหมนั้นข้อ ๘ เห็นขัดอยู่ที่จะคุมกันกลัวจะทำไปไม่ได้ทุกศาล หนังสือ ๒ ฉะบับนี้ลงในซองเดียวกันส่งไปกับพระนายศรีเอาคำเห็นเรื่องเตลิกราฟมายื่นด้วย พระปรีชาเอา

จดหมายเรื่องชำระผู้ร้ายลักกระบือเมืองปราจิณกับจำนวนผู้ร้ายมาให้ เจิมเอาหนังสือพระยาสุจริตบอกมาแต่เมืองตากมาให้ ๔ ฉะบับ เวลาบ่ายไปที่เมรุวัดมหาธาตุทิ้งทาน วันนี้นิวแมนกับฝรั่งอื่นๆมามาก ได้แจกฉลากกับมะนาว จุดดอกไม้แล้วเข้ามาที่พังเทศน์ คุณสุรวงศ์ตามมาบอกว่าเจ้าคุณสั่งไว้ว่าขอให้มีหนังสือลงไปปรึกษามิศนอกซ์ด้วยเรื่องเตลิกราฟ หรือจะให้พระยาพิพัฒไปปรึกษาก็ตาม ที่กงซุลฝรั่งเศสนั้นให้ตอบว่าจะขอปรึกษาการข้างอังกฤษก่อน กับว่าการที่เมืองตะวันตกนั้นเห็นจะต้องถอนข้าหลวง เพราะไม่เข้ากับพระยาภูเก็ต แล้วมีเทศนากัณฑ์หนึ่ง พระมหาฑิตวัดสามพระยาเทศน์ทุกขลักขณกัณฑ์หนึ่ง แล้วเข้าบังสกุลในเมรุไตร ๑๐ ผ้าขาวพับ ๑๐ แล้วกลับมา เจ้าพระยามหินทรพระยาธรรมจรรยา พระยาราชยื่นความเห็นเรื่องความตามกรมฉะบับหนึ่ง เจ้าพระยามหินทร พระยาราช เจ้าพระยาศรีพิพัฒ พระยาธรรมจรรยา พระยาอภัยรณฤทธิ์ ยื่นความเห็นเรื่องเตลิกราฟ เข้าชื่อกัน ๕ คน ฉะบับหนึ่ง กลับมาก่อนยามหน่อยหนึ่งได้จดหมายถึงคุณสุรวงศ์ ด้วยเรื่องเตลิกราฟที่ว่านั้นว่าจะขอพูดกับมิศนอกซ์เอง ซึ่งจะให้มีหนังสือหรือให้ใครไปปรึกษานั้นไม่ยอมทำตาม ด้วยกลัวจะเสียข้างกงซุลฝรั่งเศส ท่านกรมท่าส่งหนังสือคอเวอนแมนต์นิเทอแลนด์ ว่าจะยอมให้จีนที่เกิดจากเมืองจีนออกจากสัปเยกและหนังสือพิมพ์สิงคโปร์

วันพฤหัสบดี ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

เวลาเช้าได้รับหนังสือคุณสุรวงศ์ตอบ ๓ ข้อ คือเรื่องกฎหมายสำหรับตระลาการศาลความฎีกาและความกระลาโหม และเรื่องเตลิกราฟ กับเจ้าพระยามหินทรจดหมายไปรเวตมาด้วยเรื่องความด้วย ได้ลงกฎหมายเพิ่มเติมในศาลชำระความฎีกา ๒ ข้อ คือข้อ ๘ ข้อ ๙ พระยาศรีอ่านบอกพระยาสุจริต ๔ ฉะบับ ๆ หนึ่งจัดการเมืองจะขอเอาเงินค่าตอไม้ ส่วนเจ้าเมืองกรมการ ทำ ศาลากลางฉางเข้าโรงไว้อาวุธและซื้อเรือเดินราชการ ได้สั่งตอบไปให้เอาเงินหลวงใช้ ฉะบับหนึ่งว่าด้วยพม่าตัดไม้ในป่าและได้มีหนังสือถึงเจ้าเมืองมรแมน ขอขึ้นค่าตอไม้ ได้สั่งให้ตอบไปให้ปรึกษาพร้อมด้วยพระยาเทพประชุน กับว่าจับผู้ร้ายรายปล้นพระบริรักษ์ และลักช้างพะเนียด ส่งตัวผู้ร้ายลงมาให้ปรึกษาโทษ กับผู้ร้ายอีกรายหนึ่งยังชำระอยู่ อีกฉะบับหนึ่งว่าหลวงสรรพากรทำข่มเหงราษฎรมาร้องถึง ๖ รายเศษ จับตัวมาได้แล้วหนีไป ได้สั่งให้จับตัวให้ได้แล้วให้ประหารชีวิตเสียที่เมืองตากทีเดียว พระปรีชาเอาทองติดศิลาเป็นภูเขามาให้ครอบแก้วหนึ่ง กับทองแท่งกับแผนที่ขอปันเขตต์แดนเมืองปราจิณกับนครนายกฉะบับหนึ่ง แผนที่ขอตั้งเมืองที่สระแก้วฉะบับหนึ่ง พระอมรเอารีโปดเมืองกลันตันฉะบับหนึ่ง เมืองตรังกานูฉะบับหนึ่ง สำเนาหนังสือเสมอใจ

ถึงเจ้าพระยาไทรฉะบับหนึ่งมาให้ กับได้ร่างหมายให้กรมพิชิต ประกาศกับผู้ปรับและลูกขุนเรื่องความในกระลาโหม เวลา บ่ายไปที่เมรุวัดมหาธาตุบังสกุลผ้าไตร ๑๐ ไตร แล้วเผาศพ แล้ว มาทิ้งทาน นิวแมนเอาหนังสือไปรเวตมิศนอกซ์มาให้ฉะบับ หนึ่ง ว่าด้วยเตลิกราฟจะขอมาหา ได้สั่งให้มาวันอาทิตย์นี้ ทิ้ง ทานจุดดอกไม้ตามเคย แล้วมามีเทศนากัณฑ์หนึ่ง พระปลัด ธรรมทินวัดราชบพิธเทศน์อนัตตลักขณกัณฑ์ ๑ แล้วกลับมา ในวัง จดหมายถึงท่านกรมท่าเรื่องเตลิกราฟฉะบับหนึ่ง วัน นี้รู้สึกตัวว่าเป็นผีที่ก้นนั่งไม่สนัดนอนก็เจ็บนั่งก็เจ็บ ฉะเพาะ ถูกตรงทีเดียว

วันศุกร์ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศัก-ราช ๑๒๓๙

เช้า ๓ โมงไปที่เมรุวัดมหาธาตุ สามหาบเวียนเมรุแล้ว เข้าไปเก็บอัฐในเมรุเลี้ยงพระแล้วยกขึ้นตั้งบังสกุลผ้าขาว ๑๐ พับ แล้วกลับมา เจ้านายไปพร้อมกัน วันนี้ไปเป็นกระบวนรถทั้ง ไปทั้งมา ได้ประทับตราส่งคำอนุญาตเรื่องที่จะชำระความใน กรมพระกระลาโหมไปที่คุณสุรวงศ์ กับได้ประทับตราใน ข้อบังคับสำหรับศาลฎีกาแลคำเพิ่มเติมด้วย วันนี้ออกขุน นางมีน้อย ไม่มีราชการสิ่งใดได้ถามพระยาราชวังสันด้วยการ เมืองแขก

วันเสาร์ ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช๑๒๓๙

พระมหาเทพเอาคำให้การอ้ายผู้ร้ายล้วงเรือคนหนึ่งลักเรือคนหนึ่งมาให้ดู ได้สั่งให้เฆี่ยนคนละ ๕๐ ทีส่งคุกปีหนึ่ง แล้วให้ซองกาไหล่มีรูปเป็นรางวัลจับผู้ร้าย กับพระมหาเทพซองหนึ่ง ท่านกรมท่าส่งความเห็นเรื่องที่จะจัดการความในศาลกรมท่ามาให้ฉะบับหนึ่ง เวลาเย็นออกไปที่สนามหญ้าเจ้าพระยามหินทรเอาความเห็นเรื่องความ ลงชื่อพระยาราชวรานุกูล พระยาธรรมจรรยาด้วยมาให้ฉะบับหนึ่ง แล้วขึ้นรถไปที่โรงทหารดับเพลิง สรรเพธมาฝึกหัดให้ดูแต่งไฟที่กำแพงด้วย แล้วมากินเลี้ยงที่โรงแตรในสวน กลับมามีขุนนางมาหาที่สนามหญ้า พระยาศรีอ่านบอกพระปรีชาด้วยเรื่องผู้ร้ายที่เมืองปราจิณจะขอส่งเข้ามาปรึกษาลูกขุนณกรุงเทพ ฯ ได้สั่งยอมให้ พระนรินทรเอารายเดือนภาษีฝิ่นร้อยชัก ๓ สองฉะบับกับรายปี ๒ ฉะบับมาให้ ได้สั่งคำอนุญาตความให้ไปกับพระนรินทรด้วย พระยาศรีอ่านบอกพระยามหาอำมาตย์ส่งส่วยที่เร่งได้ กับหนังสือไปรเวต ๘ ฉะบับ พระยาโชฎึกส่งคำปรึกษาเรื่องเตลิกราฟฉะบับหนึ่ง เรื่องความฉะบับหนึ่ง

วันอาทิตย์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

เจ้าคุณเบ้าเอาผ้าห่มปักทองของศรีวิไลยมาให้ พระ

องค์แม้นเขียน พระองค์สุบงกช นารี ประดิษฐา มาลาไปวัง สมเด็จกรมพระ ได้สั่งให้เอาสังเคต ๑ ผ้าขาว ๔ พับไปช่วยกรมนเรศในการทำศพตาที่วัดสระเกษ พระยาเจริญยื่นความเห็นในเรื่องเตลิกราฟ อาลบาศเตอส่งแผนที่กับริโปดที่ไปเซอเวทางเมืองจันทบุรีให้พระนายศรีเอามาให้ บ่าย ๔ โมงมิศนอกซ์มาหาพูดถึงเรื่องเตลิกราฟและเรื่องก้องเมืองจีน เขาว่าการที่คอเวอนแมนต์อินเดียพูดกับสมเด็จเจ้าพระยานั้นเป็นการไม่แน่ บัดนี้มีหนังสือมาถามเอาหนังสือมาให้ดูด้วยจะยอมให้ไทยต่อที่ต่อเขตต์แดนเราได้ตอบให้พูดมากับกรมท่าเป็นทางราชการ กับเรื่องก้องเมืองจีนนั้นเขาถามว่าไทยจะไปก้องหรือกับเขาขอคำปรึกษาเรื่องเตลิกราฟไปดูด้วย วันนี้เขาพาลูกสาวมาหานั่งพูดกันอยู่ชั่วโมงเศษ กรมอดิศรยื่นความเห็นเรื่องเตลิกราฟ พระยามหามนตรีขอเลขสมัคเป็นทหาร ได้สั่งให้สัสดีหักให้ออกขุนนาง พระยาศรีส่งความเห็นท่านภูธราภัยด้วยเรื่องชำระความ แล้วอ่านร่างตราไปเมืองตาก ตอบความด้วยจัดการบ้านเมืองแลป่าไม้ กับให้ประหารชีวิตอ้ายหลวงสรรพากร พระนรินทรอ่านบอกเมืองตรังกานู ๔ ฉะบับ พระยาตรังกานูรับที่ ๑ พระยาไชเยนรับที่ ๑ เรื่องความจีนหิน ๑ ตนกูสเบียบอกได้รับเงิน ๑ เมืองกลันตัน ๒ ฉะบับ พระยาเดชานุชิตรับที่ ๑ พระยากลันตันรับที่ ๑ กับร่างตราถึงเจ้าหมื่นเสมอใจเจ้าหมื่นไวยที่จะส่งทหาร ๒๐๐ กับเข้าออกไปเมืองภูเก็ต ได้เตือนไปว่า

จะเอาทหารออกไปนั้นตริตรองดูก่อน เกลือกพวกจีนจะหาเหตุตื่นเต้นกันขึ้นอีกดอกกระมัง กับได้สั่งพระเทพผลูให้เร่งชำระความที่ฆ่ากันตายข้างวัดดอกไม้กับจดหมายถึงเสมอใจฉะบับหนึ่ง พระยาสุจริตฉะบับหนึ่ง ท่านกรมท่าฉะบับหนึ่ง ตอบพระยาอัษฎงค์ฉะบับหนึ่ง วันนี้เวลาบ่ายผี่แตกแล้วนั่งได้สนัดดีทีเดียว

วันจันทร ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

เช้าสรรเพ็ธเอาของคุณปลัดน้อยมาให้ดู พระยาราชโยธา จมื่นราชามาตย์เอาความที่ชำระรายเจ้าสำนักผู้ร้ายลักเรือล้วงเรือมาให้ดู ได้สั่งให้เฆี่ยนอ้ายจีนกิมเจ้าสำนัก ๖๐ นอกนั้นอีก ๕ คน ๆ ละ ๕๐ ที แล้วให้ส่งไปจำคุก ๓ ปี พระอินทรเทพราย ๑ สองคนให้เฆี่ยนคนละ ๕๐ ที จำคุกปี ๑ กับว่าจับได้ ๒ คนอีกรายหนึ่งยังให้ชำระอยู่ พระยามหามนตรีมารับคำสั่งให้เฆี่ยนอ้ายทหารต้นเหตุข่มเหงทหารยาม และข้ากรมพระเทเวศร์ ๒ คน เฆี่ยนคนละ ๖๐ ทีจำคุก ๓ ปี พวกเพื่อนอีก ๘ คนเฆี่ยนคนละ ๒๐ ที ๓๐ ที ตามโทษานุโทษ อาลบาศเตอมาชี้แจงด้วยแผนที่ที่ส่งมาแต่ก่อน พระปรีชาย่นความเห็นเรื่องเตลิกราฟ ท่านกรมท่าตอบด้วยเรื่องความฉะบับหนึ่ง คัดหนังสือมิศเตอเฟาล ตอบท่านกรมท่าฉะบับหนึ่ง สมเด็จเจ้าพระยาฉะบับหนึ่ง ด้วยเรื่องความเมืองเชียงใหม่ กับได้รับ

หนังสือเซอแอนดรูกลากว่าจะส่งรูปมาให้นั้นถ่ายไม่ทัน กับพวกสวนที่เมืองอินเดียจะขอเปลี่ยนต้นไม้ที่กรุงเทพฯ พระยาอัษฎงค์บอกข่าวการเมืองตะวันตก และขอส่งปิ้นสไนเดอออกขุนนาง ไม่มีราชการ พระยาอภัยรณฤทธิ์ลาเข้าพิธีจรดพระนังคัล หมอสายเอาเตลิกราฟที่เมซันมีมาถึงอาลบาศเตอด้วยเรื่อง เรือใบ ที่สั่ง ว่าได้ สัญญา แล้ว เป็น เงิน ๑๗๐๐๐ ปอนด์ ท่านเล็กเอาหนังสือที่ ๒ กงซุลเยรมันมาให้ดูว่าด้วยเด็กที่จะส่งไปเรียนนั้นจะไปได้ในเดือนเม พระยาธรรมจรรยาบอกอาการเจ็บมากได้ให้หมอสายไปตรวจ ท่านกรมท่าให้นายเบี่ยเอาหนังสือมิศนอกซ์มีขึ้นมาวันนี้ ๒ ฉะบับว่าด้วยเตลิกราฟฉะบับหนึ่ง เรื่องก้องเมืองจีนฉะบับหนึ่ง ได้สั่งไปให้ท่านกรมท่ามาหาพรุ่งนี้ กับคนวิลันดาที่จะขอทำไร่ยาสูบขอมาหาได้สั่งให้มาวันขึ้น ๑๓ ค่ำ พระศรีธรรมสาสน์ยื่นเรื่องราวด้วยทาสลักของหนี ได้สั่งให้พระยามหามนตรีชำระ กับพระยาราชโยธาจดหมายปฏิญาณว่าไม่ได้รับสินบลในเรื่องความผู้ร้ายด้วย

วันอังคาร ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

เวลาเช้าเจ้าหญิงในกรมขุนอิศรานุรักษ์ ๕ คนเข้าชื่อกันมาร้องเรื่องราวว่าหม่อมละม้ายเข้าไปตั้งอยู่ในบ้านแต่ตั้งโรงฝิ่น

ที่ประตูวัง ได้สั่งให้พระเทพผลูไปจัดการให้เรียบร้อย เปลี่ยนเอาเสื่อมกับดินต่าง ๆ มาให้ดู ได้สั่งให้ส่งท้าวภัณฑสาร ท่านกรมท่ามาหาได้พูดด้วยเรื่องหนังสือมิศนอกซ์ ๒ ฉะบับนั้น กับพระยาโชฎึกเอาคำแปลหนังสือเมืองกวางตุ้ง มีตอบเรื่องก้องเมืองจีนที่ท่านกรมท่ามีหนังสือไปนั้น ว่าได้นำความขึ้นกราบทูลเจ้าแผ่นดินจีนแต่คราวที่มีหนังสือไปคราวก่อนแล้ว เจ้าแผ่นดินจีนรับสั่งว่าโจรผู้ร้ายในเขตต์แดนนั้นสงบเรียบร้อยแล้วให้ไปทางเมืองกวางตุ้งเหมือนแต่เดิมมา บรรณาการที่ครั้งเก่านั้นให้ยกเสีย และท่านกรมท่ามีหนังสือไปคราวนี้ซ้ำกับความเก่าจะนำขึ้นกราบทูลไม่ได้ ข้อซึ่งว่าขออย่าให้อายกับประเทศอื่น ๆ นั้น ให้ไทยชี้มาว่าเมืองก้องทั้ง ๔ เมืองนั้นเมืองไหนที่ได้เปลี่ยนธรรมเนียมใหม่ ได้แต่งให้กิมสุนถือคำประกาศตั้งห้องไทยฮอทั้งสองพระองค์มาด้วยฉะบับหนึ่ง ได้สั่งท่านกรมท่าให้ส่งหนังสือทั้งนี้ให้พระศรีธรรมสาสน์ไปให้สมเด็จเจ้าพระยาได้เขียนหนังสือถึงสมเด็จเจ้าพระยาด้วยฉะบับหนึ่งแล้ว ได้ให้ท่านกรมท่ากับเจ้าพระยามหินทรดูเรื่องที่จะจัดความและได้ให้อนุญาตพระยามหามนตรีคิดจับผู้ร้ายกับให้เงินเจ้าปฤษฎางค์ ๑๐ ชั่ง ซื้อหีบ ๗ ชั่ง กับได้สั่งเงินฉะบับหนึ่ง ได้จดหมายถึงคุณสุรวงศ์เรื่องเตลิกราฟและเรื่องเมืองจีน แล้วออกขุนนางพระยาศรีอำแบอกเมืองพิชัยว่าได้ข่าวว่าเจ้าเมืองเชียงตุงตายน้องชายเจ้าเมืองเชียงรุ้งฆ่าพี่ชายชิงเอาเมืองกับว่าพระยากำแพง

บอกมาว่าได้รับหนังสือเจ้าเมืองมรแมนว่า ขอให้เก็บทรัพย์สมบัติของหม่องแซฟอให้เจ้าหนี้ แต่ตัวบุตรหม่องแซฟอไม่อยู่ แล้วยังมีที่พวกต้องสู้กันเองในเมืองกำแพงอยู่ จะมีหนังสือไปถึงเจ้าเมืองมรแมน พม่าที่ถือหนังสือมาไม่รับไป ได้สั่งให้ไปปรึกษามิศนอกซ์ กรมขุนบดินทรยื่นความเห็นเรื่องความ พระนรินทรเอาคัดราชการกรมพระกระลาโหมมาให้เล่มหนึ่ง แล้วไปวังสมเด็จกรมพระในการแซยิด ได้จดหมายถวายพรฉะบับหนึ่งกับหีบลงยามีดอกไม้เพ็ชร์ใบหนึ่ง กลับมาเวลายามหนึ่ง ได้รับรายบี่เงินหอรัษฎาที่ท่านส่งมาให้ด้วย นางลิ้นจี่ลูกพระยาพิพัฒเจ็บมากได้ให้ผ้าไตร ๓ ไตรกับเงิน ๑๐ ตำลึง

วันพุธ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

พระนายสรรเพธนำนายบุตรทำแหวนผูกข้อมือศรีวิไลยมาให้ ได้ให้เงินเป็นรางวัลอีก ๑๕ ตำลึง รวมเก่าใหม่เป็นร้อยบาท พระอมรวิสัยทำเรื่องราวมายื่นว่าทหารปืนใหญ่เป็นทาสเขาค่าตัวต่ำกว่าชั่งหนึ่งลงมา จะขอช่วยเป็นเงิน ๑๘ ชั่ง ๖๐ บาทนั้นได้อนุญาตยอมให้ พระมหาเทพเอาคำให้การอ้ายทองขะโมยของนายหมื่นมากองจับ ๆ ได้ ได้สั่งให้คืนทุนทรัพย์ให้เจ้าของไป แล้วให้เฆี่ยน ๕๐ ที ส่งไปจำคุกใช้การเดือยไม้ปีหนึ่ง กับจดจำนวนคนที่เป็นกองจับจะรับเงินเดือนมาให้ ๑๘ คน กรม

หมื่นพิชิตเอากฎหมายสำหรับศาลฎีกาบังคับตระลาการเสมียนผู้คุมมาให้ดู กับความรายตัดสิน ๔ เรื่อง แต่เรื่องหนึ่งนั้นพระยาสุโขทัย พระยาพิจิตรพระยาพิชัยยืมเงินจีนมีเล่นหมากแถวเป็นเงิน ๑๐ ชั่งเศษ ถูกขุนให้ความเป็นเลิกเพราะเกินกำหนด แต่ได้สั่งไปว่าไม่เหมือนราษฎรเพราะมีบรรดาศักดิ์ให้พระยาทั้ง ๓ สาบานเสียว่าเป็นหนี้จีนมีเป็นเท่าไรแล้วให้เสียแต่ครึ่งหนึ่งความเป็นเลิกแล้วกันไป บ่าย ๓ โมงคนวิลันดาชื่อกัปตันอะไรไม่รู้ มาหาว่าด้วยเรื่องจะทำไร่ยาสูบที่เพ็ชรบูรณ์ได้บอกยอมว่าจะให้ที่ มันจะชวนให้ออกทุนให้ ไม่รับ ให้เป็นพูดกับท่านกรมท่า พระนายศรีเอาหีบไม้ลายใส่เครื่องหอมของตาเทียนฝากมาให้หีบหนึ่ง ได้เซนอนุญาตพัทธสิมาหลายแห่งเจ้าพระยามหินทรส่งความเห็นเรื่องความ พระยาภาษส่งความเห็นเรื่องเตลิกราฟ เวลาบ่ายพลบออกไปที่พิธีจรดพระนังคัลท้องสนาม พระยาอภัยรณฤทธิ์เข้าพิธี พระสวดจบแล้วรดน้ำตามเคย ท่านภูธราภัยมากับขุนนางหลายคน ได้สั่งพระไพให้คัดข้อราชการในกรมท่าเหมือนมหาดไทยและกระลาโหมเวลายามหนึ่งกลับมาในวัง พระอินทรเทพบอกว่าพระยาสุรินทรรับระวังโจรผู้ร้ายตั้งแต่ตำหนักแพวังหน้าไปถึงสามเสน วันนี้พระยาศรีธรรมสาสน์ออกไปราชบุรีปรึกษาสมเด็จเจ้าพระยาเรื่องเตลิกราฟและกองเมืองจีน สุนันทากับน้องลาไปทำบุญเจ็ดวันอุณากรรณที่บ้านวันนี้กับพรุ่งนี้ ๒ วัน

วันพฤหัสบดีขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

เจ้าจอมมารดาตลับพาลูกทั้วคนผู้หญิงใหญ่มาหา ได้ให้ทองทำขวัญ ๓ ตำลึง และให้ชื่อสุนทรารมย์ แต่ลูกชายอีกคนหนึ่งว่ายังเล็กอยู่แต่จะขอชื่อไปนั้น ได้ตั้งให้ไปว่าอุดมดิเรกลาภ คนผู้หญิงนั้นเกิดวันศุกร์ขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๙ ชายวันอาทิตย์แรม ๑๓ ค่ำเดือน ๓ ปีชวด อัฐศก ทั้งสองคน กรมขุนบดินทรมาปรึกษาด้วยเรื่องที่หม่อมราชวงศ์ทำเรื่องราวมาร้องจะให้รับหรือไม่ พระยาราชส่งคำปรึกษาเรื่องความ ท่านกรมท่าพระไพรัชส่งคำปรึกษาเรื่องเตลิกราฟคนละฉบับ ออกขุนนางพระยามหาอำมาตย์ และ นายทัพ นายกอง ทาง เมืองหนองคายมาหา พระยาศรีอ่านคำให้การท้าวเพียซึ่งมาแต่ท้าวยะ ว่าท้าวยะให้มาหาพระยามหาอำมาตย์จะขอยกเอาเวียงต่าง ๆ ๕ เวียงมาขึ้นกรุงเทพ ฯ ไม่ยอมขึ้นท้าวขันตีและเมืองหลวงพระบางได้สั่งพระยาศรีให้ปรึกษาเสนาบดี วันนี้คนถวายตัวมาก เวลาออกขุนนางแล้ว ไปกินเลี้ยงที่วังสมเด็จกรมพระ วังหน้ามาด้วย มีคำสีปีชให้พรเล็กน้อยแล้วกลับมาดูหุ่นที่หน้าท้องพระโรง จน ๒ ยามกลับเข้ามาในวัง

วันนี้พิธีพืชมงคล พระยาอภัยรณฤทธิ์จับผ้า ๕ คืบ โคกินเข้าเปลือก หญ้า ถั่ว เข้าโภช เลิกเวลา ๙ โมง ๙๒ นาที วันนี้คุณนุชบุตรพระยาอุทัยธรรมตาย

วันศุกร์ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

พระยาเจริญมาหากับพระยาราช มาฟังการที่บางปอิน พระยาราชรองเมืองมาบอก ด้วยเรื่อง ผู้ร้ายปล้นบ้าน ตะพานสูง ราย ๑ ปล้นแล้วหนีไปทางไผ่สิงโตอีกรายหนึ่ง ฆ่ากันตาย ๒ ราย ๆ หนึ่งแหนบุตรเจ้าพระยาบดินทรเดชาผัวตีตาย รายหนึ่ง ผู้หญิงอายุ ๑๘ ปี ผู้หญิงแก่มาหลอกไปฆ่าตายที่หลังวัดจันทรสโมสร ได้สั่งให้ชำระและสืบจับผู้ร้าย บ่าย ๕ โมงเศษขึ้นรถไปทางถนน บำรุงเมืองออกนอก กำแพงตรงไป เลี้ยวถนนริมคลองผดุงหน้าวัดเทพศิรินทร หยุดพูดกับพระยาอัคนี และกรมเจริญ แล้วเดินรถต่อไปเลี้ยวถนนเจริญกรุงเข้าในเมืองแล้วชักรถเดินรอบสวนแล้วกลับมาเข้าในวังปิดทองหนังสือวันพระตายิ่งหลวงพิพิธพยุหพล กับพันสำหรับเล่นสักรวาตายวันนี้

วันเสาร์แรม ๑ ค่ำเดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

วันนี้ตัดผมแล้วเจ้าพระยาศรีพิพัฒมาพูดด้วยการที่ภูเขาทอง ได้สั่งให้หยุดการไว้ต่อบรรจุพระแล้วจึงจะไปดูการให้ทำต่อไป ท่านผู้หญิงจับเอาของพระยามหาอำมาตย์มาให้ ช้าง ๓ ตัวสูง ๕ ศอกเศษ ๒ ตัว ๖ ศอกตัว ๑ กับทองคำ ๒ ชั่ง ๑๐ ตำลึงเศษ รับไว้แต่กำไล ๒ คู่ เงิน ๑๓ ชั่งเศษคืนไป เพ็ชรบุษย์เม็ดหนึ่งหินพื้นม้าเหมือนแก้วก้อนหนึ่ง ผ้าขิก ๑๐ ผืน ผ้า

โสร่ง ๑๐ ผืน ผ้าหางกระรอก ๒๐ ผืน มะขามหวาน กับข่าแดง ๒ ตัวโข่ง ๓ ตัว ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกพระพิทักษ์อุทัยเขตต์ส่งสัตว์ต่าง ๆ มาให้ คุณสุรวงศ์ให้หลวงจำนงเอาคำปรึกษาเรื่องท้าวยะมายื่นฉะบับหนึ่ง นายเบ๋ยเอาหนังสือท่านกรมท่ามาให้ฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยจีนจับคนกองจับผู้ร้ายมัดไว้อีกฉะบับหนึ่งว่าเรือรบฝรั่งเศสมาถึงถ้าหนึ่ง มีหนังสือถึงพระยาสมุทขอให้ส่งหนังสือถึงกงซุล ๒ ฉะบับ พระยาราชรองเมืองเอาความปรึกษาเรื่องหลวงศิลปมาให้ดู ลูกขุนให้เฆี่ยนอ้ายกลิ่น ๕๐ ริบราชบาทว์เอาตัวไปประหารชีวิต อ้ายจันอ้ายแช่มอ้ายหริ่งอ้ายอยู่ที่ช่วยลงมือให้เสียเบี้ยปรับและทุนทรัพย์ที่หายครึ่งหนึ่งแล้วให้เฆี่ยนคนละ ๖๐ ทีส่งคุก อีพะยอมคนกลางให้เฆี่ยน ๓๐ ที อีพึ่งแม่สื่อเฆี่ยน ๒๕ ที ได้สั่งให้เอาตามปรึกษา หลวงนายเดชมาบอกด้วยความพระเทพผลูหลวงวิเศษธานี ได้สั่งให้หลวงวิเศษธานีรับเงินพระเทพผลู ๑๐ ชั่ง กับความมรดกเรื่องหนึ่ง ให้เปรียบเทียบวันนำเรื่องราวภรรยาหลวงอรรคนารีกล่าวโทษหลวงอรรคนารีคนใหม่มายื่น ได้สั่งให้เจ้าพระยามหินทรชำระ พระองค์สิงหนาทขอสั่งรถอีก ๕ รถกับเครื่องม้าเป็นเงิน ๖๐ ชั่ง ได้จดหมายถึงท่านกรมท่าฉะบับหนึ่ง วันนี้พระยาไกรศรีอาการหนักเอาธูปเทียนมาลา ยายมิ่งแม่ท้าวนากตายเมื่อคืนนี้ ๘ ทุ่ม

วันอาทิตย์ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศัก-ราช ๑๒๓๙

คุณสุรวงศ์ส่งข้อบังคับสำหรับตระลาการเสมียนผู้คุมในกรมพระกระลาโหมมาให้ดูฉะบับหนึ่ง ได้รับหนังสือสมเด็จเจ้าพระยาตอบเรื่องเตลิกราฟและก้องเมืองจีน กับท่านกรมท่าส่งหนังสือเจ้าคุณมิ์มาด้วยเรื่องนี้อีกฉะบับหนึ่ง ความคล้ายกันได้จดหมายถึงท่านกรมท่าให้หนังสือตอบมิศนอกซ์ทั้ง ๒ เรื่องกับให้นัดกงซุลฝรั่งเศสมาหาวันอังคารเวลาบ่าย แล้วจดหมายถึงสมเด็จเจ้าพระยาส่งสำเนาหนังสือคำให้การท้าวเพียซึ่งมาแต่ท้าวยะไปให้ท่านดูปรึกษาท่านจะเห็นประการใด กับจดหมายถึงคุณสุรวงศ์ขอให้ส่งหนังสือ และปรึกษา ด้วยเรื่อง พะยานที่ท่านกรมท่าขออนุญาตด้วยว่า จะใช้ในกรมพระกระลาโหมหรือไม่ ท่านภูธราภัยมาหาปรึกษาด้วยเรื่องการเมืองพวนและเรื่องความที่จะให้อนุญาต กับเอาบานแผนกภาษีมาให้ ไม่รับไว้เพราะผิดกฎหมาย ออกขุนนางพระยาราชเสนาเอาความรายพระปลัดเมืองนครนายกกล่าวโทษพระยานครนายกมาให้ดู ได้สั่งให้ถอดพระยานครนายกออกเสียจากที่ กับนำจดหมายพระปรีชากลการแจ้งความด้วยข้าหลวงผูกปี้ทิ้งการเสียหนีกลับมากรุงเทพ ฯ ได้สั่งให้ไปบอกท่านกลาง กับท่านกลางส่งความเห็นเรื่องความกับเรื่องความอากรหวย ได้จดหมายถวายสมเด็จกรมพระ

วันจันทร์ แรม ๓ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

สุขุมาลกับนภาพรมาลาไปในการศพบุษบง กับปลัดกรมหลวงวรศักดิ์ เจ้าเมียเจ้าชายใหญ่เอามะม่วงมาให้ ท่านกรมท่าส่งร่างหนังสือตอบมิศนอกซ์มาให้ดู ได้แก้ไขแล้วส่งกลับคืนไป แล้วจดหมายตอบคุณสุรวงศ์ที่ได้รับหนังสือตอบเรื่องผเชิญพยานนั้นไม่เห็นด้วย กับได้ส่งข้อบังคับสำหรับศาลคืนไปเป็นอันใช้ได้ แต่ขอให้คัดส่งมาที่ศาลฎีกาให้ทราบไว้ด้วย แล้วทำหนังสือเรื่องความ พระยามหาอำมาตย์เอาพระพุทธรูปคันธารราฐ ๑ พระสุภูต ๑ พระแขนลาย ๑ ฤษีกัลลัยโกฎนั่ง ๑ ยืน ๑ เทวรูป ๒ มาให้ ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกส่งส่วยเมืองไชยภูมิขึ้นเมืองโคราช พระยามหาอำมาตย์ส่งส่วยเมืองโพนพิไสย และจำหน่ายให้พวกครัวที่ลงมาอยู่เมืองโพนพิไสย กับเมืองท่าอุเทนส่วยทอง ส่วยเมืองหนองคาย และจำหน่ายในกองทัพและครัว และซื้อช้างฉะบับหนึ่งเมืองเขมรป่าดงส่วยเร่ว เมืองหล่มศักดิ์บอกส่งส่วยเมืองเพ็ชรบูรณ์ส่งส่วยทองและครั่ง เมืองแก่นท้าวกับขอหลวงรามฤทธิ์เมืองแก่นท้าวเป็นเจ้าเมือง พระยารองเมืองบอกว่าจีนเป็นความกันลอบเข้าไปแทงผู้หนึ่ง ครั้นจะจับก็เอามีดแทงตัวเองด้วยเห็นจะตายทั้งสองข้าง ได้สั่งให้คนคุกพ้นโทษ ๔๓ คน

สักเป็นไพร่หลวงยามในใช้ราชการต่อไป กับพระยามหาอำมาตย์ จดหมายจำนวนเลขเมืองลาวบอกเกณฑ์ ส่วยขึ้นใหม่ ๘ เมือง เดิม ๗๓๖๙ คน เงิน ๑๘๔ ชั่ง ๓ ตำลึง ขึ้นใหม่ครั้งนี้ ๗๒๒๓ คน เงิน ๑๘๑ ชั่ง ๑๔ ตำลึง รวมเก่าใหม่เป็นคน ๑๔๕๙๒ คน เงิน ๓๖๕ ชั่ง ๑๗ ตำลึง ได้ให้หีบพงศาวดารท่านเล็กไปใบหนึ่ง

วันอังคาร แรม ๔ ค่ำเดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

เช้า ๔ โมงไปที่เมรุวัดมหาธาตุชักศพบุษบงมาทางหน้าพลับพลาใส่โกษกุดั่น ศพเวียนเมรุแล้วเข้ามานั่งพลับพลาทรงธรรมแล้วเข้าไปในเมรุบังสกุลผ้าไตร ๑๐ ไตร แล้วกลับเข้าวัง วันนี้เช้าท่านภูกับเจ้าพระยามหินทร ไปพี่น้องที่เป็นผู้ใหญ่แต่งดำผู้น้อยกว่าแต่งขาว ผู้หญิงที่เป็นผู้ใหญ่นุ่งดำใส่เสื้อขาวห่มขาว ผู้น้อยนุ่งขาว วันนี้เซ็นใบรับ ๓ ใบ พระอมรเอาหนังสือมายื่นฉะบับหนึ่งว่าจะขอเงินไว้สำหรับซ่อมโรงทหารอาติลรีปีละ ๑๐ ชั่ง นายเบียเอาร่างหนังสือตอบมิศนอกซ์ด้วยเรื่องเตลิกราฟเป็นของคุณสุรวงศ์ร่างมาให้ดู ได้เติมไปว่าที่กรุงแต่ก่อนเงินภาษีอากรน้อยไม่พอใช้ราชการแผ่นดินจึงต้องค้าขาย กับแก้คำที่ว่าจีนก๊องนั้นเป็นเจริญทางพระราชไมตรี กับคำที่ว่าเสนาบดีฝ่ายจีนนั้น เป็นเจ้าพนักงานฝ่ายจีน แล้วส่งนายเบียกลับไปบ่าย ๔ โมงกงซุลฝรั่งเศสมาหา พูดถึงเรื่อง

เตลิกราฟ ได้บอกให้มีหนังสือมาที่กรมท่า เขาไม่ยอมว่าการเรื่องนี้มิศนอกซ์คิดจะแย่งไม่ให้ทำทางเมืองญวนที่จะให้พูดกับท่านกรมท่านั้นไม่พูด ถ้าไม่ยอมให้ทำก็เป็นแล้วกันไป ได้รับว่าจะมีหนังสือลงไปแล้วเขากลับไป เวลาบ่ายออกไปที่เมรุคุณสุรวงศ์มาด้วย ทิ้งทานแล้วมีมวยคู่ ๑ จุดดอกไม้แล้วเข้ามาที่พลับพลาทรงธรรมพูด กับ คุณ สุรวงศ์ ด้วยเรื่อง เตลิกราฟ แล้วมีเทศน์กัณฑ์ ๑ พระมหาคำวัดมหาธาตุเทศน์สังเวควัตถุกัณฑ์๑ แล้วเข้าไปบังสกุลผ้าไตรกัณฑ์เทศน์และผ้าขาว ๑๐ พับ แล้วกลับเข้าวัง วันนี้คุณสุรวงศ์จดหมายมาฉะบับหนึ่ง ว่าจะขอขุดคลองตัดกลางคลองมหาสวัสดิ์กับคลองภาษีเจริญให้น้ำชักกันได้ วัดทางคลองภาษีเจริญตรงหลัก๒๒๐เส้น ไปออกตรงคลองมหาสวัสดิ์หลัก ๓๐๐ เส้นเป็นทาง๓๑๓เส้นๆละ๕๐บาทเป็นเงิน ๓๐๐ ชั่งเศษ พระยาอภัยรณฤทธิ์ยื่นความเห็นว่าด้วยความผู้ร้ายลักกระบือ วันนี้เจ้าจอมมารดาเอมมาที่พลับพลาเมรุวัดมหาธาตุด้วย

วันพุธ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

ได้จดหมายตอบคุณสุรวงศ์ เรื่อง เตลิกราฟ ซึ่งมีมา เป็นไปรเวต เวลาเช้าวันนี้ฉะบับหนึ่ง กับจดหมายตอบเรื่องที่จะขุดคลองในระหว่างคลองมหาสวัสดิ์และคลองภาษีเจริญ ฉะบับ

หนึ่ง ได้เรียกมิศเตออาลบาศเตอมาพูดด้วยเรื่องจะกู้เงิน๕๐๐ชั่ง พระอินทรเทพเอาคำให้การกับของกลางรายความอ้ายเฉยมาให้ดู แล้วเรียงคำอนุญาตเรื่องความในกรมท่า เวลาบ่าย ๕ โมง ออกไปที่วัดมหาธาตุทิ้งทานแล้วจุดดอกไม้แล้วกลับมาที่พลับพลาทรงธรรม เรียกท่านกรมท่ามาพูดเรื่องเตลิกราฟ แล้วมีเทศน์พระมหาบุญวัดสุทัศน์เทศนาสัลสูตรกัณฑ์หนึ่ง แล้วเข้าบังสกุลในเมรุ ผ้าไตร ๑๐ ไตร ผ้าขาวพับ ๑๐ พับ ผ้าสบง ๑๐๐ หนึ่งตามเคย แล้วกลับเข้ามาในวัง ๒ ทุ่มเศษ กับได้สั่งพระยาราชรองเมืองให้ระวังสายเตลิกราฟ ให้พระยาสมุทบอกเตลิกราฟ

วันพฤหัสบดี แรม ๖ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

ได้รับจดหมายคุณสุรวงศ์ตอบด้วยเรื่องเตลิกราฟฉะบับหนึ่ง กับส่งสำเนาหนังสือท่านกรมท่าตอบมิศเตออีกฉะบับหนึ่ง กับส่งหนังสือพระโทรเลขริโปดทางเตลิกราฟเมืองสมุทปราการฉะบับหนึ่ง แล้วไปเมรุวัดมหาธาตุบังสกุลผ้าไตร๑๐ไตรแล้วเผาศพแล้วทิ้งทานมีไม้สั้นคู่หนึ่ง จุดดอกไม้แล้วมีเทศน์กัณฑ์หนึ่ง พระมหาเขมากิรโตเทศนาชราสูตรกัณฑ์หนึ่งแล้ว กลับมาในวังเวลาทุ่มเศษ สมเด็จกรมพระจดหมายมาว่าด้วยเรื่องห่วยและค่าน้ำห้าหัวเมืองปากใต้ กับส่งความเจ้าพระยามหินทรมาด้วย

วันศุกร์ แรม ๗ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

เวลาเช้า ๒ โมงเศษไปที่เมรุวัดมหาธาตุนั่งที่พลับพลาดูเวียน ๓ หาบ นายใยบุตรพระยาวรพงศ ๑ จ่านิตย์บุตรพระยาไพบูลย์ ๑ หลวงสาตราบุตรเจ้าพระยาศรีพิพัฒ ๑ หลวงสวัสดิ์บุตรพระนานา ๑ บุตรพระยาไพบูลย์เป็นหุ้มแพรวังหน้าอีกคนหนึ่ง บุตรพระนานาอีกคนหนึ่ง เป็นหกหาบ แล้วไปเก็บอัฐิในเมรุแล้วเลี้ยงพระบังสกุลผ้าขาวพับ ๑๐ พับ ผ้าซับหน้า ๑๐๐ หนึ่ง แล้วกลับมา วันนี้นอนกลางวันแล้วมาอ่านความเจ้าพระยามหินทรให้กรมพิชิตไปถามสมเด็จกรมพระด้วยปีกลาด แล้วออกขุนนาง ได้สั่งเงินให้ท่านกาพย์ซื้อของและให้ช่วยในการก่อขุดศพหมอบรัดเลที่เงินยังขาดอยู่ ๑๒๐ บาท ให้ทำรั้วเหล็กล้อมที่ฝังศพ ๒๐๐ เหรียญ คุณสุรวงศ์จดหมายมาด้วยความเมืองนครเขื่อนขันธ์และขอตั้งเจ้าเมือง พระยาศรีอ่านบอกเมืองนครนายกบอกส่งความโจทย์มาร้อง หม่อมเจ้าสุด ๒๘ เรื่อง อีกฉะบับหนึ่งตั๋วพิมพ์โคกระบือเมืองสะบุรีผิดประกาศ บอกพระยานครราชสีมาว่าจะลงมากรุงเทพ ฯ พระข้าหลวงกับท้องตราว่าด้วยความโคกระบือกลางทาง ได้สั่งขึ้นไปให้พระยาปลัดจัดการแทน กับเอาคำปรึกษาท่านภูธราภัยท่านกรมท่าลงชื่อด้วยกัน ปรึกษาเรื่องเมืองพวน กับบานแผนกบาญชีเรือโรงร้าน พระนรินทรอ่านบอกเมืองนครเขื่อนขันธ์

ชำระผู้ร้าย ๓ รายเป็นสัตย์ได้ของกลาง กับคุณสุรวงศ์สั่งมาว่าถ้าให้ท้าวศรีสุวรรณเกลี้ยกล่อมครัวเมืองพรหมขึ้นไปอยู่เมืองบริคนนิคมได้ด้วยเห็นจะดีนั้น ได้สั่งพระยาศรีให้บอกพระยามหาอำมาตย์ให้พูดกับท้าวศรีสุวรรณแล้วให้สัญญาบัตร์หลวงพิศณุเทพเป็นหลวงเขตานุรักษ์ ขุนมหาพิไชย เป็นปลัดกองหางไถกรมนา นายรอดเป็นหลวงศรีมโหสถ นายเวรตำรวจของพระยาอนุชิตเป็นจ่าชำนิทั่วด้าน เจ้าพระยาภาณุวงศ์บอกมาว่ามิศเตออิลเจนเป็นหมอความคนวิลันดาจะขอมาหาได้ สั่งนายเบี่ยไปให้มาพรุ่งนี้

วันเสาร์ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

ได้รับหนังสือ คุณสุรวงศ์ ส่งหนังสือ สมเด็จ เจ้าพระยาตอบเรื่องเมืองพวนฉบับหนึ่ง ถึงคุณสุรวงศ์ฉบับหนึ่ง สำเนาหนังสือมิศเตอเฟาล์มาถึงท่านฉบับหนึ่ง กับสำเนาหนังสือตอบถึงเราฉบับหนึ่ง ได้จดหมายถึงท่านกรมท่าให้ทำหนังสือถึงคอเวอนแมนต์อังกฤษ กับเตือนเรื่องประกาศห้ามตกเข้าท่านกรมท่าจดหมายตอบมาว่าลืม กับส่งหนังสือมิศนอกซ์ตอบมาว่าด้วยเรื่อง สุราที่ คุณสุรวงศ์ ขอให้เป็นลายเซ็นนั้น จะขอให้ยกภาษีกำยาน และจดหมายตอบส่งหนังสือคืนไป กับให้ปรึกษากับท่านกรมท่าด้วย พระยาอภัยรณฤทธิ์เอาสารบบความ

ในศาลรับสั่งชำระความผู้ร้ายลักกระบือ ๔๐ เรื่อง กับจดหมายถวายสมเด็จ กรมพระให้ตั้งพระอิศรา เป็นนายอากรค่าน้ำห้าหัวเมือง กับตอบเรื่องกงซุลโปรตุเกศฟ้องนายอากรสุราเมืองอ่างทอง บ่าย ๓ โมงครึ่งหมอความวิลันดากับกงซุลมาหา กลับไปแล้ว บ่าย ๕ โมงขึ้นรถไปทางถนนบำรุงเมืองไปตามถนนยาวถึงประทุมวันแล้วเลี้ยวขวามือไปลงถนนเจริญกรุงตอนนอกแล้วพักมาคราวหนึ่ง มาอีกตอนหนึ่งถึงในสวนหยุดลงเดินจนค่ำกลับเข้ามาในวังทุ่มเศษ ปิดทองพระแล้วกลับเข้ามาข้างใน อาลบาศเตอจดหมายขอบใจที่ได้รับเงิน

วันอาทิตย์ แรม ๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

พระอินทรเทพ บอกด้วยความ อ้ายจีนชุ่มมาลุแก่โทษว่านายเมกนายใช้ให้ลักเรือแล้ววิ่งราว ได้สั่งให้พระอินทรเทพชำระ เวลาบ่ายออกที่อัมรินทรวินิจฉัย ท้าวศรีสุวรรณอายาโถกับท้าวโง่นบุตรราชบุตรท้าวเพียเมืองพวน ๘ นายมาหาได้ให้เงินท้าวศรีสุวรรณ ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง อายาโถชั่ง ๑ นอกนั้น ๑๓ คน ท้าวเพี้ยคนละ ๓ ตำลึง ไพร่ ๒ ตำลึง ได้บอกยอมให้ครัวที่ลงมาทางเมืองพิชัยกับได้ให้ตราภูษณาภรณ์พระนรินทร ๑ หลวงเขตานุรักษ์ ๑ กลับมาได้เรียกพระยาศรีมาสั่งให้พระยามหาอำมาตย์ทำหนังสือถึงท้าวยะ ให้กรมนเรศกับกรมพิชิต

ไปทูลสมเด็จด้วยเรื่องความเจ้าพระยามหินทร นายเบี้ยเอาจดหมายตอบท่านกรมท่า ด้วยเรื่อง ความ กรมท่า กับต้นร่าง มาส่ง ท่านภูธราภัยตอบเรื่องเตลิกราฟ สั่งพระยามหามนตรีเรื่องจะไปบางปอิน

วันจันทร์ แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

พระยาราชโยธามาบอกว่าได้ตัวอ้ายรื่นที่ต้องซัดว่าเปนผู้ร้ายมาถาม อ้ายรื่นไม่รับมีผู้ยัน ๔ ปาก ได้สั่งให้ผูกถามตามจารีตนครบาล กับได้สั่งฎีกา ๗ - ๘ ฉะบับ เปียมภรรยาพระยาประมาณ กับ อิ่ม บุตร์ เอา หนังสือ จมื่น ประพาศ มณเฑียร มอบทรัพย์มรดกให้กับอิ่มภรรยา และนายดิษ เนื่อง บุตร์ ลงชื่อจมื่นประพาศมณเฑียร และประทับตราสามดวงมาให้ดูว่าจมื่นประพาศ มณเฑียร ตายเสียแต่เวลาจวนรุ่ง ด้วยไม่ สบายมาช้านานแล้ว ได้จดหมายลงในหนังสือนั้นใจความว่า จมื่นประพาศมณเฑียรจดหมายไว้นี้ไม่เปนพินัยกรรม์ตามธรรมเนียมแต่ควรเชื่อว่า เปนความประสงค์ของจมื่นประพาศมณเฑียรจริงไม่เปนหนังสือปลอมได้จดหมายเปนพะยาน แล้วเข้าผนึกมอบให้อิ่มภรรยา กับนายดิษ เนื่อง บุตร์ จมื่นประพาศ มณเฑียรรักษาไว้ หลังผนึกนั้นได้ให้จดหมายสั้น ๆ ไว้ใจความเหมือนกัน ออกขุนนาง นายเบี้ยนำหนังสือท่านกรมท่าส่งสำเนา

หนังสือกงซุลเมืองบัตเตเวียว่าได้ส่งของเอกซหิบิเชนไปแล้ว กับหนังสือสิเกรตรีนิเทอแลนด์อินเดีย ตอบมาว่าได้ส่งหนังสือกับหนังสือไปรเวตที่เรามีไปถึงเกาวนาเยนราล ๆ ได้รับแล้วแต่เห็นว่าจะไม่มีอำนาจที่จะว่ากงซุลได้ กับนิวแมนมีหนังสือมาว่ากงซุลให้เอาสมุดมาให้จะขอมาหาเวลาพรุ่งนี้ บ่าย ๔ โมงได้สั่งนายเบี้ยให้บอกท่านกรมท่าให้นัดนิวแมนมาพรุ่งนี้ กับให้เบิกเงินให้ค่าส่งของเขาเสีย พระยาพิพัฒนำจดหมายของท่านกรมท่าขอหลวงภิรมย์ กองส่วย วังหน้า เป็น เจ้าเมืองประจันตคีรีเขตต์ นายเก๊าเป็นพระขลุงบุรีศรีมหาสมุท พระยาศรีอ่านบอกหลวงสุริยามาตย์ฉะบับหนึ่ง ศุภอักษรเจ้าอินทรวิชยานนท์ฉะบับหนึ่ง ว่าได้แต่งคนขึ้นไปสืบราชการได้ความว่าเจ้าอังวะตั้งให้พระยาจันชมภูนรเป็นเจ้าเมืองเชียงแสน พระยาจันทรมีหนังสือมาถึงเมืองเชียงใหม่เป็นทางไมตรี ได้สั่งให้ตอบขึ้นไปให้พระยาเทพประชุนจัดการพูดจาตามท้องตราเดิม พระยาโคราชมาหาวันนี้ ได้ข่าวว่าด้วยราชการเมืองนครราชสิมาและอื่น พระยาโคราชยื่นบาญชีเลขเมืองนครราชสิมา (มีจดหมายอยู่หน้าสมุดให้ดูที่โน้นเถิด) พระนรินทรอ่านบอกเมืองหลังสวนขอตั้งพระครู กับวันนี้ได้รับหนังสือคอลอแนลแอนซันตอบความที่ขอบใจเรื่องช่วยเมืองตะวันตก กับได้มีหนังสือตอบ

มิศเตออีเดนเลบตแนลเกาวนาเบงคอลฉะบับหนึ่ง เซอแอน-ครูกลากฉะบับหนึ่ง

วันอังคาร แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

ได้สั่งฎีกา ๖–๗ ฉะบับ คุณแพมาถึงบอกว่าเจ้าคุณมาถึงแล้วสั่งให้เชิญท่านมาหาพรุ่งนี้ กับมิศนอกซ์มีหนังสือมาว่าคอเวอนแมนต์อินเดียส่งโคมาให้ ๔ โค กับม้าอัสดรคือ Mule ๔ ตัว ได้สั่งให้คุณแพบอกให้เจ้าคุณไปไว้ราชบุรี นิวแมนมาหาเวลาบ่ายเอาสมุดน้ำเงินคอเรศปอนเดนเล่ม ๑ คอนฟเรนเล่ม ๑ เรื่องเมืองเตอรกี และพูดถึงถนนและเรื่องเตลิกราฟปากน้ำ แล้วจดหมายขอบใจฉะบับหนึ่ง คุณสุรวงศ์จดหมายส่งหนังสือเสมอใจฉะบับหนึ่ง เจ้าหมื่นไวย ๒ ฉะบับ ว่าด้วยการเมืองภูเก็ต กับพระนรินทรอ่านบอกเสมอใจเหมือนกับที่บอกมาเป็นไปรเวตนั้นฉะบับหนึ่ง เสมอใจกับเจ้าหมื่นไวยบอกเข้าชื่อกันมาว่าด้วยการเมืองภูเก็ตที่ได้จัดไปนั้น อีกฉะบับหนึ่งว่าจีนทำดินปืนที่แขวงกรปีปกาไสยปากลาว กับเสมอใจบอกเรื่องเมืองระนองฉะบับหนึ่ง กับบอกพระนายไวยเป็นไปรเวตถึงคุณสุรวงศ์ ๒ ฉะบับ ความต้องกันกับที่มีมา กับสำเนาหนังสือที่พวกจีนมีมาเตือนสติท่านข้าหลวงฉะบับหนึ่ง กับ

หลวงโกชาอิสหากมาบอกด้วยเรื่องที่เมืองภูเก็ตกับสำเนาหนังสือสัญญาที่ให้จีนทำ ๔ ข้อ ได้จดหมายสั่งให้พระยามหามนตรีจัดทหาร ๒๐๐ คนออกไปรักษาเมืองภูเก็ต กับให้เอาเข้าไปเป็นสะเบียงที่เมืองภูเก็ตด้วย ท่านกรมท่าให้นายเบียเอ สำเนาหนังสือกงซุลอเมริกันมีตอบมาด้วยเรื่องสุราฉะบับหนึ่ง กับคัดสำเนาคำประกาศของกงซุลมาให้ด้วย อีกฉะบับหนึ่งเป็นรายรวมเงินภาษีเข้า ได้ส่งคำอนุญาตความในกรมท่าฉะบับหนึ่ง กับจดหมายไปขอให้กะเงินเดือนมาด้วยฉะบับหนึ่ง พระยาศรีอ่านบอกเมืองนครเสียมราฐว่า มีพวกขบถอีกพวกหนึ่งกำเริบขึ้น กับว่าบอกมาแต่ก่อนยังไม่ได้ตอบหลายเรื่อง ฉะบับหนึ่งว่าพวกวัดถาที่หนีมาจำไว้นานแล้วจะให้ทำอย่างไร กับว่าปลัดเมืองเซลำเภาจะเข้ามากรุงเทพ ฯ ได้สั่งให้ตอบไป กับได้ให้สัญญาบัตร์หลวงสโมสรเป็นพระยานครเขื่อนขันธ์ ๑ หลวงภิรมย์เป็นพระประจันตคิรีเขตร ๑ นายเก๊าเป็นพระขลุง ๑ กับเจ้าเมือง ๑ ปลัด ๑ เมืองแก่นท้าวกับเจ้าเมืองชัยภูมิ ๑ กรมนเรศยื่นคำปรึกษาเรื่องเตลิกราฟ กับได้รับรูปเซอแอนครูกลากกับเลดีกลากที่ตัวเขาฝากมาให้ทั้ง ๒ รูป กับได้จดหมายให้มิศเตออาลบาศเตอเอาแผนที่ปากน้ำมาให้ดู กับได้ให้เงินทำขวัญนายทองเฮงลูกหลวงโกษากรวิจารณ์โกนจุก ๕ ตำลึง

วันพุธ แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

คุณสุรวงศ์จดหมายมาฉบับหนึ่ง ส่งเรื่องความนายสังข์ฟ้อง ณ ศาลหลวงกล่าวโทษนายสวัสดิ์ภักดี นายเวร กรมพระตำรวจในซ้าย ประทับตกศาลอาญานอก ได้คัดฟ้องฉบับหนึ่ง กับลูกขุนปรึกษาฉบับหนึ่ง คำสั่งฟ้องฉบับหนึ่ง คำสั่งเจ้าพระยาสุรวงศ์ให้หลวงวิจารณ์อาวุธเป็นตระลาการฉบับหนึ่ง คำนายสวัสดิ์ภักดีแจ้งความฉบับหนึ่ง ได้ส่งให้กรมพิชิตกับพระยาอนุชิตตรวจสอบดูกับกฎหมาย พระยาเจริญราชไมตรีนำเอาคำคัดขออนุญาตความของพระยาราชเข้ามาส่ง พระยาอัษฎงค์มีหนังสือเข้ามาฉบับหนึ่ง ว่าด้วยเตอรกีกับรุสเซียรบและคอลอแนลแอนซันหาตัวไปปรึกษาที่จะตั้งกงซุลจีนที่สิงคโปร์ ยังไม่ได้ทำกงเต๊กให้มารดาก็ยังไม่ได้ไปปรึกษา กับว่าการเมืองภูเก็ตยังไม่เรียบร้อย ได้จดหมายตอบฉบับหนึ่ง ขอให้สืบเรื่องกงซุลจีนมาให้รู้ เจ้าคุณมาได้พูดถึงเรื่องเตลิกราฟ ท่านขอให้แต่งคนออกไปเมืองไซ่ง่อนเรื่องจีนก้องเมืองจีนเรื่องเมืองตะวันตก เรื่องความเจ้าพระยามหินทร เรื่องความป่าไม้เมืองเชียงใหม่ ที่จะมีหนังสือถึงคอมมิชันเนอเมืองร่างกุ้งและอินเดีย เรื่องประกาศห้ามตกเข้า สมเด็จกรมพระจดหมายลาไปกรุงเก่าและถามด้วยเจ้าจำนวนภาษีปลาสด ได้สั่งให้หลวงสวัสดิ์โกษาเป็นเจ้าจำนวน ท่านกลางว่าด้วยเงินค้างจะ

ขอเอากับเจ้าจำนวนผู้ใหญ่ยังไม่ได้ตอบ ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกพระพิทักษ์อุทัยเขตร์ฟ้องปลัดเมืองอุทัย พระพิเรนทรเอาคำลูกขุนปรึกษาฆ่ากันตายมาให้ดูรายหนึ่ง ได้สั่งทำโทษแล้ว กับเจ้าพระยายมราชจดหมายมาขอถวายวัดเกาะแก้วเมืองลพบุรีเป็นหลวง พระยาราชรองเมืองนำฎีกาโนรีลูกหันแกรเรื่องความมรดกของพ่อกล่าวโทษพระยาเจริญ ได้สั่งให้กรมพิชิตเรียกความเดิมและคำตัดสินมาดู เจ้านิลได้จดหมายมาเตือนที่บ้าน กับวันนี้เขียนหนังสือตอบเซอแอนครูกลากฉะบับหนึ่งที่ได้รับรูป กับตอบถึงกอลอแนลแอนซัน ซึ่งมาเป็นแอดมินิสเตรเตออยู่ที่สิงคโปร์ฉะบับหนึ่ง

วันพฤหัสบดีแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

ท่านกรมท่ามาหาพูดกันด้วยเรื่องที่จะทำหนังสือไปนอกต่างๆ พระยารัตนโกษาเอาบาญแผนกหวยมาให้ ได้สั่งให้ตั้งจีนพุ้งไป กรมขุนบดินทรมาว่าด้วยเรื่องความหม่อมราชวงศ์นิลจำนำที่และเมียหม่อมเจ้าเจริญฟ้องหย่า ความหม่อมเจ้าเจริญนั้น ได้สั่งให้ชำระ แต่ความหม่อมราชวงศ์นิลนั้น ขอผัดไปบางปอิน วันนี้บิดทองอิฐฤกษ์วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ พระยามหามนตรีเอาจำนวนทหารที่จะไปเมืองภูเก็ตมายื่น คุณสุรวงศ์มาหาปรึกษาด้วยเรื่องการเมืองตะวันตก และเรื่องก้อง

เมืองจีนเธอเห็นว่าควรจะไป ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกเมืองสวรรคโลกว่าต้องซู่ฆ่ากันตายได้ตัวบ้างหลบหนีไปเสียคนหนึ่ง มีคนไทยเปนพวกอยู่ด้วยคนหนึ่ง ถามรับเปนสัตย์ ได้สั่งให้ส่งตัวลงไปที่กงซุล กับว่าคนที่ใช้ธงต่างประเทศขายเหล้าในเมืองสวรรคโลกนั้นไม่มี เมืองสระบุรีบอกว่าต้องซู่คุมกระบือลงมาแต่เมืองชัยภูมิไม่มีฎีกาพิมพ์สำหรับตัวโคกระบือ มีแต่หนังสือเส้นดินสอมาฉะบับหนึ่ง หนังสือเดินทางสำหรับตัวต้องซู่ก็ไม่มี มีแต่หนังสือเสมียนตรากรมท่าให้จีนคนอื่นไปค้าขายเมืองจันทบุรีฉะบับหนึ่ง วันนี้ท่านภูธราภัยมาหาพร้อมกับขุนนางด้วย ได้สั่งให้ชำระเมืองชัยภูมิและให้พูดชี้แจงความเรื่องนี้กับกงซุลอังกฤษ เพราะต้องซู่หาความอยู่ว่าเมื่อกรมการจับตัวมานั้นกระบือหาย ๔ ตัว กับได้เขียนคำสั่งในบานแผนกให้ตั้งจีนก๊งเปนเจ้าภาษีเรือ โรงร้าน เจ้าพระยามหินทรจดหมายมา ๒ ฉะบับ ฉะบับหนึ่งถามว่าจะให้จ่ายเลขทำวิหารพระศาสดาที่มากน้อย ได้สั่งพระยาศรีภาพสมุดให้จ่ายแต่พอทำนั่งร้านแล้ว อีกฉะบับหนึ่งว่าด้วยที่ข้าพระซึ่งหลวงพสุธารพิทักษ์ฟ้องศาลหลวง ได้สั่งให้กรมพิชิตเรียกฟ้องและพระยารองเมืองมาสอบถาม คุณสุรวงศ์จดหมายส่งสำเนาหนังสือพระยาปลัดเมืองโคราชบอกจำนวนเลขเมืองโคราชและจำนวนเลขด้วยฉะบับหนึ่ง ได้สั่งท่านภูธราภัยให้ปรึกษากะคนที่จะทำทางเมืองโคราชกับคุณสุรวงศ์ พระนรินทรพานายสร

เลบเตอแนลกับทหารและออฟฟิซเซอ๒๐๐เศษ ซึ่งจะไปรักษาเมืองภูเก็ตแ เละเอาร่างตราตอบพระนายไวยพระนายเสมอใจมาให้ดู กับหนังสือไปรเวตถึงพระนายไวยอีกฉะบับหนึ่ง กรมพิชิตกับพระยาอนุชิตเรียกความเห็นเรื่องความนายสังข์มาให้ฉะบับหนึ่ง คงได้ความว่านายสวัสดิ์ภักดียื่นเรื่องราวต่อเจ้าสุวรรณพระวุฒิการบดีกล่าวโทษเจ้าอธิการรอดวัดโคนอนว่าขัดทาสไว้ แล้วนายสวัสดิ์ภักดีมาร้องฎีกากล่าวโทษเจ้าสุวรรณพระวุฒิการว่าเพิกเฉยเสีย ได้สั่งให้ยกข้ออุทรณ์เสีย ให้พระวุฒิการเกาะตัวเจ้าอธิการวัดโคนอนมาเร่งเอาตัวทาสให้ได้ เจ้าอธิการรอดส่งตัวพี่อ้ายสังข์มาเป็นจำนำ ตัวอ้ายสังข์หลบเสียถึงปีหนึ่งกับสองเดือนแล้วมาฟ้องศาลหลวงกล่าวโทษหมื่นชาญณรงค์ว่าทำสารกรมธรรม์ฉ้อกล่าวโทษนายสวัสดิ์ว่าข่มเหงเกาะเอาพี่สาวมาไว้ ลูกขุนปรึกษาสั่งฟ้องว่าโจทย์ไม่รู้จักจำเลยให้ตระลาการสืบผู้ประทับตกศาลอาญานอก ตระลาการสืบได้ความว่านายสวัสดิ์ภักดีเป็นนายเวรกรมพระตำรวจในซ้าย ความเรื่องเดียวกันกับที่นายสวัสดิ์ภักดีได้ฎีกาไว้แล้ว ได้จดหมายสั่งถึงคุณสุรวงศ์ฉะบับหนึ่ง ว่าอ้ายสังข์มีความผิดที่ได้สั่งให้พระวุฒิการบดีเร่งเอาตัวไปชำระเป็นความรับสั่ง อ้ายสังข์ขัดเสียไม่ไปถึงปีหนึ่งกับสองเดือนเป็นข้อขัดศาลรับสั่ง อีกประการหนึ่งอ้ายสังข์ไม่ไปแก้ความ แล้วกลับมาฟ้องนายสวัสดิ์ภักดีในเรื่องเดียวกันดังนี้ ก็มีความผิดต้องด้วยกฎหมายลักษณรับฟ้อง

อีกประการหนึ่งนายสวัสดิ์ภักดีมียศเปนนายเวรกรมพระตำรวจ อ้ายสังข์บังอาจตัดสร้อยชื่อเรียกแต่นายสวัสดิ์ก็มีความผิดต้องด้วยกฎหมายอีกข้อหนึ่งนั้น ให้เฆี่ยนอ้ายสังข์ ๓๐ ทีแล้วให้ยกฟ้องเสีย ส่งตัวไปให้กรมพระธรรมการชำระตามความรับสั่ง กับได้ส่งตราตั้งมิศเตอนิวบรอนเนอเปนกงซุลเมืองบีนังฉะบับหนึ่ง ได้จดหมายไปรเวตถึงพระนายไวยฉะบับหนึ่ง เสมอใจฉะบับหนึ่ง

วันศุกร์ แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

เวลาเช้า ๒ โมงเศษมีเจ้านายมาคอยส่ง คือ พระองค์บุตรี พระองค์จามรี และพี่นางน้องนางมีท่านใหญ่เปนต้น หยุดพูดอยู่หน่อยหนึ่งแล้วมาที่ตำหนักแพ สมเด็จเจ้าพระยา คุณสุรวงศ์ กับขุนนางผู้น้อยอื่น ๆ มาส่งอีกหลายคน ได้พูดกับเจ้าคุณและคุณสุรวงศ์ด้วยราชการต่าง ๆ เรื่องเดียวกันกับที่พูดเมื่อวานซืนนี้ ได้ส่งคำตัดสินเรื่องความอ้ายสังข์กับหนังสือไปรเวตถึงพระนายไวยด้วยฉะบับหนึ่ง พระยานครเขื่อนขันธ์ พระอิศราลาไปเมืองแล้ว ไปพูดกับเจ้าคุณกลางหน่อยหนึ่ง คุณสุรวงศ์เอาเรือดับไฟ ซึ่งเราสั่งมิศเตอแรมซี มาถึง แล้วให้ทำที่อู่นั้นมาให้ดู ได้ลองใช้เครื่องจักรสูบน้ำสูบเดียวทีหนึ่งสองสูบทีหนึ่งเห็นจะใช้ได้ ได้สั่งให้พระอินทรเทพรับรักษาแล้ว

ไปลงเรือโสภณ ได้ออกเรือ ๓ โมงเช้ามาถึงวัดปากอ่าวขึ้นดูการวัด มีพระยาอัคคี พระยาจินดา พระยานนท์ หลวงรามัญ หลวงยกรบัตรมาคอยรับ พระยานนท์หลวงรามัญมีของกำนัลมาให้ด้วย แล้วออกจากวัดปากอ่าวมาถึงบางปอินเวลาบ่ายโมงเศษ เวลาเย็นลงเรือขะนูพายไปตามลำคลองข้างเหนือขึ้นที่บ้านยายศรีวิไลยแล้วกลับมาพายต่อไปคลองข้างใต้กลับมาลอดตะพานในสระ ไปขึ้นที่ศาลเจ้าบูชาเจ้าแล้วเดินข้ามฟากมา หลวงรัตนายัปติเอาเรือแหวด ๒ แจวมีเก๋งและบอกอย่างเอกมาให้ลำหนึ่ง ได้ลงเรือลำนั้นข้ามฟากไปขึ้นที่เกาะนอกเดินไปดูที่วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ แล้วขึ้นเสลี่ยงกลับมาลงเรือใบลำใหม่ที่ได้ให้ชื่อ "ลักษยุมมี" แล่นตามลมขึ้นไปถึงหัวเกาะแล้วก้าวกลับลงมาแล่นขึ้นทางท้ายเกาะกลับมาถึงท่าเวลายามหนึ่ง กินเข้าตามเคยพร้อมด้วยเจ้านาย วันนี้เป็นวันต้นประโปสที่จะทำโคลงต่าง ๆ

วันเสาร์ แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

เวลาเช้ากินเข้าบนพระที่นั่งชั้นบน แล้วออกมาท้องพระโรง ให้กรมหมื่นภูธเรศร่างหมายถึงอธิบดีความต่าง ๆ ให้มารับคำปรึกษาที่ลูกขุน และจดหมายถึงกรมขุนบดินทรให้

ตัดสินความหม่อมราชวงศ์นิลเสียใหม่ กับจดหมายถึงเจ้าพระยามหินทรให้ร่างหมายจำหน่ายเลขสม และให้ปรึกษาสมเด็จเจ้าพระยาเสียด้วย ได้ส่งร่างหมายเดิมกลับลงไปกับหนังสือด้วย เวลาเย็นลงขะนูพายลงไปตามคลองข้างใต้ แล้วแล่นใบกลับขึ้นไปทางคลองข้างเหนือ ขึ้นที่บ้านยายศรีวิไลย แล้วลงเรือลักยมมีที่สะพานแล่นตามลมขึ้นไปถึงหัวเกาะแล่นก้าวกลับมาถึงท้ายเกาะ กลับมาจอดที่สะพานเวลา ๒ ทุ่ม
